

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

INSTITUT MEZIOBOROVÝCH STUDIÍ BRNO

Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:
prof. Ing. František Mazánek, CSc.

Vypracovala:
Bc. Petra Kopecká, DiS.

Brno 2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Institut mezioborových studií Brno
akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petra KOPECKÁ, DiS.**
Osobní číslo: **H118547**
Studijní program: **N 7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**

Téma práce: **Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů.**

Zásady pro vypracování:

Zadané a zvolené téma bude zpracováno podle pokynů obsažených v materiálu IMS Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách (IMS 2009). Případně podle dalších materiálů, z nichž některé jsou obsaženy v literatuře připojené k tomuto studijnímu textu. Zejména bude dbáno na dodržování zásad publikační etiky a pravidel společenskovedního výzkumu. Průběžné výsledky práce budou pravidelně konzultovány s vedoucím diplomové práce. S vědomím těchto zásad a pravidel a po konzultaci s vedoucím bude práce zaměřena:

- na odhalení, za jakých podmínek má rodinné prostředí vliv na rozvoj osobnosti adolescentů;
- na objasnění faktorů, které se podílejí na utváření především žádoucích vlivů;
- na možnosti sociální pedagogiky při posílení žádoucích vlivů.

Součástí práce bude sociologický výzkum (event. drobný sociologický výzkum) zaměřený na zjištění, jaké vlivy se podílejí na rozvoji osobnosti adolescentů.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

ČÁP, J. Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy. Praha: ISV, 1996.

DISSMAN, M. Jak se vyrábí sociologická znalost. Praha: Karolinum, 2002.

HENDL, J. Úvod do kvalitativního výzkumu. Praha: Karolinum, 2005.

KOHOUTEK, R. Rodinné prostředí. Brno: Pedagogický ústav města Brna, 1989.

MATĚJČEK, Z. Děti, rodina a stres. Praha: Galén, 1994.

MATĚJČEK, Z. Dítě a rodina. Praha: Statní pedagogické nakladatelství, 1992.

MATOUŠEK, O. Rodina jako instituce a vztahová síť. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997.

MÁROVÁ, Z. Výchova dětí v neúplné rodině. Praha: SPN, 1975.

PREKOPOVÁ, J. Jak být dobrým rodičem. Praha: Grada, 2001.

VÁGNEROVÁ, M. Vývojová psychologie. Praha: Karolinum, 1999.

WARNER, P. Jak lépe využít čas strávený s dětmi. Praha: Portál, 2004.

Vedoucí diplomové práce:

prof. Ing. František Mazánek, CSc.

Datum zadání diplomové práce:

30. listopadu 2011

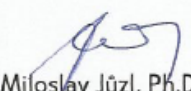
Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2013

V Brně dne 30. listopadu 2011

prof. PhDr. Pavel Mühlpachr, Ph.D.
vedoucí ústavu

PhDr. Miloslav Jůzl, Ph.D.
vedoucí katedry

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

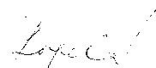
Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k prezenčnímu nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci – nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

TERA KOPECKÁ

.....
Jméno, příjmení studenta

V Brně 25.11.2013
.....

.....
Podpis

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst. 3). Odpírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídně k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Diplomová práce pojednává o vlivu rodinného prostředí při rozvoji osobnosti adolescenta. Objasňuje faktory, které se na rozvoji osobnosti podílejí a odhaluje podmínky, za nichž má rodinné prostředí největší vliv na pozitivní rozvoj jedince. Práce je určena všem, kteří se o problematiku rodinného prostředí a jeho vlivu na rozvoj jedince zajímají. Především je tato práce podkladem pro ty, kterým záleží na svých dětech, na atmosféře rodinného prostředí a mají zájem vychovat zdravého a všestranně rozvinutého mladého člověka.

Klíčová slova

Rodina, rodinné prostředí, domov, adolescent, výchova, styly výchovy, sociální pedagogika, rozvoj osobnosti.

ABSTRACT

The thesis deals with the influence factors of family environment on personality development of adolescents. It explains the factors which participate on the development of personality and reveals the conditions under which have the family environments the greatest positive effect on the development of person. The work is intended for all who are interested in the issue of family environment and its effect on human development. First of all, this work is the basis for people who care about their children and the family atmosphere and also they are interested to raise healthy and universally developed young person.

Keywords

Family, family environment, home, adolescent, education, styles of education, social pedagogy, personality development.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

Úvod	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	10
1. RODINA	11
1.1 Rodina a její funkce	12
1.2 Rodina a její privátní a společenské poslání	13
2. RODINNÉ PROSTŘEDÍ	16
2.1 Podmínky rodinného prostředí a jejich působení na děti	16
2.2 Rodinná pohoda vytváří domov	18
3. OBDOBÍ ADOLESCENCE	21
3.1 Rozvoj osobnosti adolescenta	24
3.2 Psychický vývoj adolescentů	25
3.3 Podmínky zdravého vývoje adolescentů	26
4. DĚDIČNOST – PROSTŘEDÍ - VÝCHOVA	28
4.1 Výchova v rodině	29
4.2 Styly výchovy	32
4.3 Nevhodné typy rodičů	33
5. VZTAH SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY A RODINNÉHO PROSTŘEDÍ	38
II. PRAKTICKÁ ČÁST	40
6. PRAKTICKÁ ČÁST	41
6.1 Cíl výzkumu	41
6.2 Metodologie výzkumu	41
6.3 Konceptualizace	42
6.4 Volba populace a vzorku	43
6.5 Doplňující údaje k vlastnímu výzkumu	43
6.6 Informační údaje o konverzačních partnerech	45
7. ANALÝZA A INTERPRETACE DAT	47
7.1 Rodinná atmosféra a její vliv na psychický vývoj adolescenta	47
7.2 Výchova v rodině a trávení volného času	51
7.3 Shrnutí analýzy a interpretace dat	58
8. DISKUZE	64
ZÁVĚR	65
Resumé	66
Seznam použité literatury	67
Seznam příloh	69

ÚVOD

Tématem mojí diplomové práce je „Vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescentů“.

Téma diplomové práce jsem si vybrala v návaznosti na dosavadní studium sociální pedagogiky, v rámci kterého jsem se ve své bakalářské práci zabývala pozitivním vlivem canisterapie na rozvoj sociálně-psychologických dovedností dětí. Problém v rozvoji osobnosti a s ním spojená pozitiva i negativa je možné spatřovat ve způsobu výchovy v rodině. Dospívající mládež ovlivňuje stejné společenské prostředí jako děti. Významnou roli zde sehrávají emoční vztahy a vzájemná interakce rodičů a dětí. V této souvislosti je v diplomové práci kladen značný význam způsobu výchovy v rodině, výchovným předpokladům rodičů a emočnímu vztahu k dítěti (adolescentovi). Jako možnost srovnání výchovného působení rodičů k dalším podmínkám vývoje osobnosti adolescentů jsou vzájemné vztahy, studium a zájmové činnosti. K vybranému tématu mě vedla i dosavadní práce na pozici sociální pracovnice Městského úřadu, odboru sociálních věcí.

Teoretická část diplomové práce je rozvržena do pěti kapitol, ve kterých charakterizují rodinu a rodinné prostředí spoluutvářející lidskou osobnost. Dále je vymezen pojem adolescence se všemi procesy změn probíhajícími v tomto složitém období dospívání. Rozvoj osobnosti je spojen s procesem socializace a výchovy. V práci se věnuji vzájemným vazbám rodičů a dospívající mládeže, způsobu výchovy v rodině, vzájemné komunikaci a interakci mezi rodiči a adolescenty.

Rozvoj osobnosti dítěte je ovlivněn mnoha faktory, které na dítě působí jak z vnějšího prostředí, tak uvnitř v rodině. Důležitý je způsob výchovy v rodině a další podmínky vývoje, např. vzdělání rodičů. Tyto faktory jsou popsány v teoretické části a dále se jimi zabývám ve své výzkumné části.

V praktické části je rozebráno, jakým způsobem se podílí vliv rodinného prostředí, na rozvoji osobnosti adolescentů. Na základě prostudování odborné literatury a provedení vlastního výzkumu jsou analyzována a interpretována data. Část praktická je podložena výsledky analýzy rozhovorů s konverzačními partnery. V rámci kvalitativního šetření volím techniku polostrukturovaného rozhovoru, tzn. rozhovor pomocí návodu. Zaměřuji se na konverzační partnery (tj. adolescenty) různých středních škol a středních odborných učilišť. To znamená, že kritériem při výběru konverzačních partnerů je typ školy, kterou adolescenti navštěvují. Dalším kritériem je věk, tj. adolescent.

Cílem mé diplomové práce je odhalit, za jakých podmínek má rodinné prostředí vliv na rozvoj osobnosti adolescentů a objasnění faktorů, kteří se podílejí na utváření žádoucích vlivů.

V současné době se setkáváme u dětí a mládeže s častějšími projevy drzosti, vzdoru, neochoty, agrese, vydírání, lhaní, podvádění, krádeží apod. Takové jednání znesnadňuje dosažení vzájemného porozumění, pochopení, tolerance, spolupráce a vzájemné pomoci mezi dětmi, mládeží a dospělými. Důsledkem popisovaného stavu je nárůst rozporů mezi mládeží a dospělými a zhoršování klimatu rodinného i školního prostředí. Problémové chování dětí k rodičům se stává téměř každodenním jevem současného společenského života, který můžeme registrovat například v nákupních centrech, v dopravních prostředcích, v restauracích, v ordinacích, v kinech atd., kdy děti neuposlechnou ani několikrát důrazně opakované příkazy a zákazy, vynucují si nátlakem prosazení svých přání a to i přesto, že jsou pod dohledem rodičů. Z projevů nevhodného chování dětí k rodičům na veřejnosti lze odvodit závěr, že obdobný stav lze očekávat i v soukromém životě řady rodin.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. RODINA

Pojem rodina není jednoznačně definovatelný a nemusí být vždy chápán stejně. Rodinou se rozumí zpravidla malá skupina lidí, která vzniká manželstvím a umožňuje vzájemné soužití mezi oběma manželskými partnery, soužití rodičů a jejich dětí, vztahy mezi příbuznými a také vztahy mezi rodinou a společností. Rozlišujeme rodinu základní, tj. jednotku sestávající z otce, matky a dětí, rodinu rozšířenou, zahrnující kromě toho i prarodiče, strýce, tety a další příbuzné, rodinu úplnou, ve které žijí oba rodiče a nejméně jedno dítě, a rodinu neúplnou, v níž chybí některý z rodičů (Střelec a kol., 1992).

Rodina je primární, neformální, malou sociální skupinou, ale je také základní jednotkou lidské společnosti. Zprostředkovává dítěti předávání kulturních a společenských hodnot a norem sociálního chování (Čábalová, 2011).

Dodnes používané definice opírající se o příbuzenství, které vznikne sňatkem nebo narozením vlastních dětí, jsou až příliš úzké. V současnosti by bylo v našem typu společnosti přiměřenější mluvit o rodinném soužití lidí než o rodině. Jádrem tohoto soužití, pokud spolu dospělí žijí, je citová vazba mezi nimi. Sňatek, a to ani církevní, nepředstavuje dostatečnou garanci trvalosti soužití. Existují rodinná soužití, v nichž žije jeden dospělý s dítětem nebo s dětmi. Zde je poutem jen rodičovství. Rodičovské pouto je možné pokládat za a priori významnější než partnerství. Biologické rodičovství nejde zrušit, je na rozdíl od partnerského pouta definitivní (Matoušek, 2010).

Rodina je důležitá sociální skupina, která plní řadu funkcí a hlavně uspokojuje potřeby svých členů, poskytuje jim potřebné zázemí a zprostředkovává zkušenosti, které jinde nelze získat. Každý jedinec zde má určitou roli a ta se stává součástí jeho identity. Mezi jednotlivými členy rodiny se pak právě v rámci jejich rolí vytváří rozmanité vztahy, které jsou charakteristické určitým chováním a stylem komunikace. Každá rodina má svůj hodnotový systém, který ovlivňuje chování jejích členů. A pokud je rodina v určitém směru dysfunkční, znamená to, že některé důležité potřeby jejích členů zůstanou neuspokojeny a rodina se pro ně stane spíše zdrojem zátěže (Vágnerová, 2004).

Dle Matouška (2003) je rodina unikátní a nenahraditelnou institucí a základní jednotkou všech lidských společností. Rodina byla od pradávna prvním a mnohdy i jediným zdrojem podpory lidí, kteří se dostali do nesnází. Podobu rodiny ovlivňují prominentní hodnoty dané společností. Starost o lidi ve vážných nesnázích v určité míře na sebe převzal stát.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, by měl zabezpečovat základní rámec zajištění potřebné pomoci. Pomocí rozumíme takový rozsah činností, které jsou nezbytné pro sociální začlenění osob a důstojné podmínky života odpovídající úrovni rozvoje společnosti. K sociálním službám náleží sociální péče, sociální prevence, sociální poradenství.

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, upravuje většinu základních institutů rodinných vztahů. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, soustřeďuje sociálně-právní ochranu dětí do jednoho uceleného předpisu, a to zejména z hlediska působnosti orgánů, které sociálně-právní ochranu vykonávají. Sociálně-právní ochrana zahrnuje především zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnově narušených funkcí rodiny. Základním principem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte (§5 uvedeného zákona).

Dítě má právo požádat orgány sociálně-právní ochrany dětí o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv. Stejnou možnost o pomoc při výkonu svých rodičovských práv má i rodič nebo jiná osoba zodpovědná za dítě. Orgán sociálně-právní ochrany dětí může rodičům uložit povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení v případě, že rodiče dítěti nezajistili odbornou pomoc, kterou potřebuje a kterou jim úřad dříve doporučil.

1.1 RODINA A JEJÍ FUNKCE

Každá rodina plní ve svém přirozeném fungování určité funkce. Kraus (2008) vymezuje základní funkce rodiny jako: Biologicko - reprodukční funkci, která má význam také pro společnost jako celek. Sociálně – ekonomickou funkci, jež chápe rodinu jako významný prvek v rozvoji ekonomického systému společnosti. Její členové se zapojují do výrobní i nevýrobní sféry v rámci výkonu určitého povolání a současně se rodina sama stává významným spotřebitelem, na němž je značně závislý trh. Ochrannou funkci, spočívající v zajišťování životních potřeb nejen dětí, ale všech členů rodiny. Sociálně – výchovnou funkci, která učí dítě přizpůsobovat se životu, osvojovat si základní návyky a způsoby chování běžné ve společnosti. Rekreační, relaxační a "zábavnou" funkci, která hovoří o rodině jako také o instituci, která by měla pamatovat na rekreaci, relaxaci a zábavu. Aktivit tohoto typu se týkají všech členů rodiny, ale pro děti mají význam

největší. Emocionální funkci, jež je pro rodinu zásadní a nezastupitelná. Žádná jiná instituce nedokáže vytvořit podobné a tak potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty jako rodina.

Dle Střelce (1992) jsou považovány za základní funkce rodiny: funkce hospodářská (ekonomická), biologicko-populační, výchovná, funkce odpočinku a obnovování tělesných a duševních sil (Střelec a kol., 1992). Dle Čábalové, 2011 plní rodina funkce: biologicko-reprodukční, výchovně-vzdělávací, sociálně-ekonomickou, ochrannou, emocionální, morální, socializační.

Funkce rodiny jsou většinou chápány jako úkoly, které rodina plní jednak vůči sobě samé, jednak vůči společnosti. Při hledání přesnější hranice mezi tím, co je důležité pro rodinu a co pro společnost, bychom narazili na značné obtíže. Složité a stále se vyvíjející podmínky života společnosti jsou také podmínkami pro život rodiny, a proto je představa o nezávislosti rodinného života na společenském dění nereálná a v určitém smyslu, zejména v souvislosti s výchovou dětí, dokonce nežádoucí (Střelec a kol., 1992).

Jako jedna z nejdůležitějších úloh rodiny je právě funkce výchovná. Uskutečňuje se však v těsném sepětí s ostatními funkcemi rodiny. Zvláštní postavení rodinné výchovy spočívá v tom, že se do ní ve větším rozsahu promítají vlivy všech stránek života rodiny (Střelec a kol., 1992).

Rodinu členíme dle její funkčnosti nebo nefunkčnosti, která odráží složení, stabilitu, osobnostní charakteristiky členů rodiny a zajištění péče o dítě a ostatní členy rodiny. V tomto případě můžeme rozlišovat rodiny:

Funkční – plní všechny funkce: biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, ochrannou, výchovnou, emocionální, morální, socializační apod.

Dysfunkční – některé z funkcí nejsou dostatečně plněny, rodina však není ještě podstatně ohrožena.

Nefunkční (afunkční) – rodina již nefunguje a je podstatně narušen její chod a výchova dětí (Čábalová, 2011).

1.2 RODINA A JEJÍ PRIVÁTNÍ A SPOLEČENSKÉ POSLÁNÍ

Dáme-li dohromady všechny existující rodiny a máme společnost. Výchova v jednotlivé rodině má svůj odraz ve společnosti, kterou tyto rodiny tvoří. A instituce jako školy, církve, úřady a vláda jsou prodloužením rodinným forem do nerodinných. Rodina

a společnost jsou malá a velká verze stejné podstaty. Obě se skládají z lidí, kteří spolu musí pracovat a spojuje je stejný osud. A každý má svůj podíl na procesu rozhodování, používání autority a hledání společných cílů. Každá rodina učí své děti jak se chovat k vnějšímu světu, jak postupovat, jak se stavět k nespravedlnosti a ošklivým věcem světa a jaký vztah k tomu všemu mít. Rodiče vytvoří kolem dětí ochranný štít a řídí jejich kroky tak, aby se neseťkaly s ošklivými věcmi a nespravedlností. Chrání své děti před rubem života. Svět se pak stane pro děti jen tím, co o něm vědí, co jim bylo umožněno poznat (Satirová, 1994).

I když na formování osobnosti dítěte mají vliv i jiné sociální skupiny, tj. škola, kamarádi apod., rodina má přece jen výsadní postavení. Rodina stojí na počátku a má možnost ovlivňovat vývoj dítěte v jeho nejcitlivějších fázích. Nejpřirozeněji může uspokojovat základní psychické potřeby dítěte a je modelem, který bude dítě ovlivňovat po celý jeho život a kterým bude poměřovat další vztahy, do kterých samo vstoupí (Matějček, 2008). V dnešní složité společnosti však nemůžeme od rodin očekávat, že naučí své děti všemu. Máme institucionální odborníky, kteří berou část vyučovacího procesu na sebe (Satirová, 1994).

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů, vymezuje základní povinnosti a práva rodičů i dětí a upravuje vztahy mezi rodinou a společností. Nejdůležitější úloha ve výchově je svěřena rodičům, kteří mají být svým chováním a jednáním vzorem pro své děti. Rodiče odpovídají za harmonický rozvoj svých dětí. Zákon jim ukládá pečovat soustavně a důsledně o výchovu, výživu, chování a jednání dětí. Společnost dbá, aby rodiče mohli řádně vykonávat práva a povinnosti při výchově dětí (Střelec a kol., 1992).

Někteří rodiče si dosud neuvědomují, jak se změnil pojem rodina. Dnešní rodina se podstatně liší od rodiny dřívější. Změnily se i vztahy mezi rodiči a dětmi, které upravuje zákon o rodině. Muž a žena mají v manželství stejná práva a stejné povinnosti. O uspokojování životních potřeb rodiny jsou povinni pečovat oba rodiče podle svých schopností a možností. O všech záležitostech rodiny rozhodují manželé společně. Jednání jednoho z nich při obstarávání běžných záležitostí zavazuje oba manžele. Bylo by zcela nesprávné, kdyby muž sám rozhodoval o dětech, o volbě jejich povolání apod., jak tomu kdysi bývalo. Dnes je manžel rovnocenným partnerem své manželky a oba jsou členy rodinného kolektivu, k němuž ovšem patří i děti. Ta jsou plnoprávními členy rodiny. Všichni členové mají povinnost vzájemně si pomáhat a zabezpečovat podle svých schopností a možností zvyšování hmotné a kulturní úrovně rodiny. Ovšem rodiče děti

vedou, jsou za ně odpovědny, vychovávají je. Jsou odpovědnými členy rodinného kolektivu a podle toho se musí vyvíjet i jejich výchovná péče. To však neznamená, že by dospívající děti nemohly rodičům slušnou formou něco vytknout, s něčím nesouhlasit, něco kritizovat, projevit na něco odlišný názor, že by se s nimi nemohly lidsky domluvit. Vztahy mezi rodiči a dětmi by se velmi zlepšily, kdyby bylo v rodině více vzájemné úcty, ohleduplnosti a porozumění (Prchal, 1988).

Vztah rodiny a společnosti není ve své obecné podobě jen předmětem zájmu právníků a zákona. Od počátku existence lidského společenství se stal také součástí jeho vnitřních mravních vztahů. Jedním z příkladů je také páté přikázání z Desatera křesťanské mravnosti: „Cti otce svého i matku svou, abys byl dlouho živ a dobře se ti vedlo na Zemi.“ Uvedené přikázání se nevztahuje jen na úctu dětí k rodičům, zahrnuje také dobré vztahy mezi různými věkovými skupinami, generacemi a ve svém důsledku vztahy mezi lidmi vůbec (Střelec a kol., 1992).

Těchto několik vybraných myšlenek ukazuje v nejobecnější poloze nejen na úkoly rodiny při výchově dětí, ale také na jednu ze základních zásad pro práci naší výchovné soustavy, společenský zájem na tom, aby působení školy, rodiny, církví, dětských a dalších zájmových organizací směřovalo k výchově demokraticky smýšlejícího a jednajícího, humánně orientovaného, tolerantního, vzdělaného a tvořivého člověka. Rodinné výchově patří mezi těmito činiteli výsadní postavení především proto, že výchova dětí je prvořadým pojítkem života rodiny s životem společnosti. Zákon tím, že uložil odpovědnost za výchovu dětí především rodičům, zhodnotil i společenský zájem na rodinné výchově (Střelec a kol., 1992).

2. RODINNÉ PROSTŘEDÍ

Každý jedinec vyrůstá v určitém prostředí a vlastnosti tohoto prostředí jeho vývoj nějakým způsobem ovlivňují. Kvalita a množství získaných zkušeností má pro psychiku vždycky velký význam. Zkušenost, tj. učení, může ovlivňovat lidskou psychiku různým způsobem, pozitivním i negativním. Z tohoto hlediska lze považovat za nejvýznamnější působení sociokulturního prostředí, které přispívá k rozvoji specificky lidských projevů, jako je schopnost verbální komunikace, autoregulace vlastního chování podle sociálních norem apod. Proces rozvoje takových zkušeností je označován jako socializace. Je pro něj typické, že se odehrává v sociálním kontextu, v rámci interakce s jinými lidmi, kteří dítěti takovou zkušenost zprostředkují. Prostřednictvím sociálního učení se rozvíjí žádoucí způsoby chování i hodnocení, resp. prožívání různých situací. Děje se tak prostřednictvím nápodoby určitého chování, identifikací (tj. ztotožněním s určitým člověkem a s tím souvisejícím přejímáním jeho názoru, postojů i chování), ale i pomocí jednoduššího učení, tj. odměňováním žádoucích a trestáním nežádoucích projevů (Vágnerová, 2001).

Rodinné prostředí určuje, jaké schopnosti a dovednosti jsou ceněny, a naopak, co je považováno za zbytečné. Odráží se zde hodnotový systém rodiny i celková úroveň obou rodičů. Rodinné prostředí posiluje rozvoj těch kompetencí, které považuje za důležité. Stejně rodinné prostředí může působit na jednotlivé dítě odlišně (Vágnerová, 2001).

Nejlepším domácím prostředím je to, které je dynamické, protože takové prostředí podporuje osobní růst a rozvoj. Vždy k němu přispívají malé děti, protože mají přirozený instinkt prozkoumávat svět, v němž žijí. Děti se vyznačují dvěma základními vlastnostmi, jichž je k učení třeba, a to zvědavostí a energií. Všude, kde existuje různost, je i možnost k růstu (Magee, 2001).

2.1 PODMÍNKY RODINNÉHO PROSTŘEDÍ A JEJICH PŮSOBENÍ NA DĚTI

S funkcemi, které plní rodina do určité míry souvisí i jednotlivé podmínky rodinného prostředí. Rozlišujeme mezi materiálními, psychologickými a kulturními podmínkami rodinného prostředí (Střelec a kol., 1992). Dle Krause, 2008 můžeme rozlišit

rodinné prostředí na demograficko-psychologické, materiálně-ekonomické, kulturně-pedagogické.

Demograficko-psychologické podmínky rodinného prostředí zahrnují:

- Celkovou strukturu rodiny – úplnost/neúplnost rodiny, počet dětí, věk rodičů, velikost, rodiny.
- Vnitřní stabilitu rodiny – všechny roviny vnitřních vztahů, tj. vztahy rodiče-dítě, sourozenci, rodiče nebo prarodiče navzájem.

Materiálně-ekonomické podmínky rodinného prostředí zahrnují:

- Profese rodičů a její vliv na děti.
- Bydlení – jeho kvalita a vybavenost domácnosti.
- Zařazení rodiny a jejích aktivit do ekonomického systému společnosti.
- Individuální spotřeba rodiny - příjem na osobu.
- Vliv techniky a technických prostředků na život rodiny.
- Osobní prostor dítěte.

Kulturně-výchovné podmínky rodinného prostředí zahrnují:

- Hodnotová orientace a vzdělání rodičů.
- Kulturní úroveň.
- Životní styl a využívání volného času – zájmy, cestování, stravování, míra a využívání masmédií.
- Využívání pedagogických prostředků v souladu se soukromými i společenskými záměry.

Člověk může prostředí, ve kterém žije, měnit, všelijak upravovat a zlepšovat, ale všechno, co ho obklopuje, na něj zároveň působí, ovlivňuje ho a formuje. Některé prostředí dává dítěti více příležitosti se uplatnit a rozvíjet, podněcuje je k činnosti, rozvíjí více jeho vlohy, kdežto jiné jeho zdravý rozvoj naopak brzdí, působí zcela opačně. Je jistě rozdíl, vyrůstá-li dítě – jedináček někde na samotě v lesích, či žije-li v centru velkoměsta. Jak bylo zmíněno výše, ze všeho nejvíce působí na dítě prostředí sociální, tj. lidé, s nimiž se stýká, mezi nimiž žije. Stává se člověkem vlastně zásluhou lidské společnosti, která je denně obklopuje a působí na ně svými sociálními podněty. Jenom stálým stykem s lidmi

se dítě rozvíjí rozumově, citově a mravně. Bez tohoto styku by zůstalo na nízké úrovni (Prchal, 1988).

Vztahy dítěte k rodičům a sourozencům jsou rozhodující silou zdravého vývoje dítěte. Rodiče vytvářejí pro děti první společenské prostředí. Děti se v něm učí soužití s ostatními osobami, napodobují je, přizpůsobují se jim. Získávají přitom různé vzory chování, kterých pak mohou v budoucnu použít. Rodiče jsou pro děti současně symbolem autority, proto se stává postoj dětí k rodičům také postojem vůči autoritě. Děti si musí v rodinném prostředí zvyknout na určitou míru sebeomezování a sebeovládání, tj. musí se přizpůsobit všem jeho požadavkům. Rodina není jen seskupením určitého počtu rodinných příslušníků. To by bylo málo. Její členové spolu trvale žijí, navzájem se ovlivňují, jeden druhému pomáhají, ale občas se spolu také střetávají. Mluvíme o rodinné interakci a rozumíme ji vzájemné vztahy mezi jednotlivými členy rodiny a jejich každodenní soužití. V každém normálním rodinném prostředí se střídá úspěch s neúspěchem, radost se starostí a vzniká zdravě vzájemné cítění. Tím se podstatně ovlivňuje formování dětské osobnosti (Prchal, 1988).

Podrobná anamnéza rodinného prostředí pomáhá s volbou optimálních výchovných postupů a připívá k cílené preventivní a terapeutické činnosti s rodinou a jejími členy. Rodina by měla být pro dítě i ostatní její členy „ostrovem bezpečí“ ve chvílích radosti i v době životních krizí, nemocí, stresů a konfliktů. Měla by poskytnout prostor pro seberealizaci a řešení případných rodinných kolizí (Čábalová, 2011).

Dospělí musí vytvořit pro adolescenty rodinné prostředí stejně pečlivě, jako se starali o to, aby domov byl pro děti bezpečný v době, kdy byly batolaty. Musí to udělat způsobem, který zachovává důstojnost dospívajících, rozvíjí jejich pocit vlastní hodnoty a dává jim užitečné návody. To vše dohromady jim pak pomáhá společensky dozrát (Satirová, 1994).

2.2 RODINNÁ POHODA VYTVÁŘÍ DOMOV

Domov je místo, kde se cítíme sami sebou, kde je nám dobře s lidmi, s nimiž se máme rádi. Právě lidé, kteří nám poskytují při vzájemném dlouhodobém kontaktu pocitu jistoty, bezpečí a klidu, spoluvytvářejí skutečný domov (Střelec a kol., 1992).

V širším slova smyslu je domovem člověka svět, do kterého se narodil a v němž má prožít svůj život. V užším slova smyslu existuje pro každého z nás určitý „malý svět“,

zahrnující živé bytosti a předměty, jež nás bezprostředně obklopují. Pojem domov je spojován s domem, bytem rodičů, kde všechno dobře známe, nic nás nemůže zaskočit a ohrozit. Když dospějeme, obvykle z tohoto domova odcházíme, zakládáme a tvoříme pro sebe i jiné, nám blízké, nový domov (Střelec a kol., 1992).

Domov je prvním a nejdůležitějším předpokladem dobré výchovy. Podmínkou zdravého společenského a citového vývoje dítěte je vhodné a láskyplné rodinné prostředí, které mu dává dostatek kvalitních a věkově přiměřených podnětů. Každé rodinné prostředí má svou atmosféru, je nějak citově zabarveno. Je třeba, aby rodiče měli o děti v každé době co největší zájem a aby se jim také věnovali. Děti nezbytně potřebují jejich pozornost, ohleduplnost, pochopení a lásku. Proto by se měli snažit získat si jejich důvěru a vlídným, trpělivým jednáním je přesvědčit o svém dobrém vztahu k nim. Takové jednání vytváří ovzduší radostné pohody, tak potřebné pro rozvoj kladných povahových vlastností dítěte (Prchal, 1988).

Nejdůležitějším vztahem v rodině je vztah mezi manželi. Jeho vliv na život dítěte je obrovský. Je nadřazen všem ostatním vztahům. Kvalita vztahu rodiče a dítěte i pocit bezpečí dítěte do velké míry závisí na kvalitě manželského vztahu. Děti, které se budou doma cítit bezpečně, jistě a spokojeně, budou schopné toho nejlepšího vývoje a růstu (Campbell, 2001).

Vlivem rodiny, jejího harmonického soužití, lze odstranit mnohé negativní projevy, které si dítě přinese zvenčí. Stejně jako dospělí lidé mají i děti své problémy a těžkosti. Pochopení a pomoc by měly nacházet vždycky v rodině, měly by mít jistotu, že doma jejich jednání spravedlivě posoudí a že je nikdy nenechají na holičkách. Všechny rodinné rozpory je možno řešit v klidu, s porozuměním a taktem. To je pak skutečný domov, kam se všichni členové rodinného kolektivu vždycky rádi vracejí a který děti trvale poznamenává. Jsou-li děti ponechány samy sobě, ztrácejí brzy jistotu, zdravý optimismus a radostné životní vyhlídky (Prchal, 1988).

Domov je místem našeho soukromí. To však neznamená, že bychom se měli stranit lidí, uzavírat se před starostmi a radostmi jiných, být neteční k problémům společnosti. Člověk a společnost se vzájemně ovlivňují; mezi základní lidské potřeby patří i potřeba sociálního kontaktu. Domov by měl proto být otevřený pro všechny i pro všechno dobré, co může společnost poskytnout. Rodina svým způsobem života vstupuje do společenského kontaktu s přáteli, sousedy, se všemi, kteří hledají cestu k jiným lidem. Otevřít domov druhým však vyžaduje jistou úroveň sociálního chování, zvládnutí základních, všeobecně přijatých pravidel chování ve společnosti (Střelec a kol., 1992).

Je přirozené, že také velikost bytu, vhodné, méně vhodné či nevyhovující bytové podmínky mají pro atmosféru rodinného prostředí značný význam. Malý byt, v němž se tísní početná rodina, může být někdy příčinou mnoha zbytečných rozporů, třenic a nedorozumění nebo alespoň stálého napětí. Ovšem ani největší byt, v němž děti mají svou vlastní místnost, nebo dokonce více místností, a všechno pohodlí, nemusí být ještě zárukou zdravých lidských vztahů a ideálního rodinného prostředí (Prchal, 1988).

3. OBDOBÍ ADOLESCENCE

Velmi rizikovým a náročným obdobím v rozvoji jedince je období dospívání a adolescence. Termín adolescence je odvozen z latinského slova *adolescere* (dorůstat, dospívat, mohutnět) (Macek, 1999).

V období adolescence dochází v socializaci jedince k dotváření postojů k vlastní sociální pozici, završuje se hledání vlastní identity (nebo její přijetí podle určité sociální skupiny), a to i ve vztazích k druhým lidem, radikalismu v přijímání určitých hodnot a norem. Dochází k vysoké závislosti na vztazích s vrstevníky, včetně partnerských vztahů, ukončení přípravy na profesi nebo pokračování studia, může dojít k zakládání rodiny a přebírání vyšší zodpovědnosti a prosazování se ve společenském životě (Čábalová, 2011).

Tato vývojová etapa je pro jedince náročná, neboť se zde ukončuje doba mezi dětstvím a dospělostí. Koncem tohoto období se vyrovnávají vývojové rozdíly mezi pohlavími. Horní věková hranice adolescenta se nedá přesně stanovit, neboť dosažení dospělosti ovlivňuje celá řada skutečností (Šimíčková, Čížková, 2005). Časově vyplňuje adolescence především druhé desetiletí života. Konkrétní časové vymezení a specifikace tohoto období se přitom u jednotlivých autorů velmi různí. Adolescence (v české terminologii mládí) je většinou datována od 15 do 20 (22) let (Macek, 1999).

Adolescence zastihuje mladistvé už v pracovním procesu, v učňovských školách a učilištích, na gymnáziích, odborných a středních odborných školách. Je to doba, která nastupuje po pohlavním dozrání (puberta) a jež se odlišuje od předcházející neklidné doby poměrným klidem a kladným přitakáním životu. Adolescenti si už zvykají na rovnoprávné zacházení, ba pokládají je za zcela samozřejmé. Reagují také mnohem klidněji než pubescenti, bez sklonu k rebelantství a bojovnosti, ale snaží se přitom vždycky zaujmout své vlastní samostatné stanovisko, nikoli jenom přebírat poučení dospělých a plnit poslušně jejich příkazy (Prchal, 1988).

Toto období jako samostatné neexistuje v každé kultuře. I u nás v minulém století pro většinu lidí splývalo dosažení pohlavní zralosti s dosažením zralosti sociální. Dnes už tomu tak není. V našem společenském prostředí se postupně vytvořila adolescence jako zvláštní životní období mezi dětstvím a dospělostí. Mladý člověk má určité úkoly, určitá práva, nabízejí se mu určité příležitosti a platí pro něj řada nepříjemných zákazů. Tomuto

stadiu odpovídá také určitý způsob trávení volného času, určitý způsob řeči, móda v oblékání, hudební vkus a bezmála i životní filosofie (Altová, 1994).

Všechno, čeho bylo dosaženo v předchozích vývojových obdobích, co bylo do dítěte vloženo tvořivým dílem rodinné a školní výchovy, co bylo předznamenáno v jeho osobitém prožívání všech podnětů přicházejících z okolního světa, to nyní dorůstá, dozrává a vytváří nové vztahy a nová spojení. Mění se vývojové důrazy, mění se poměr vnitřních sil, avšak člověk zůstává při všech těch změnách přece jen v podstatě tímž člověkem (Matějček, 1986).

Jean Piaget, švýcarský psycholog, označil období po jedenáctém roce života jako fázi formálních rozumových operací a intelektového vstupu dítěte do světa dospělých. Schopnost abstraktního myšlení se v tomto věku rychle rozvíjí, dosahuje vrcholové úrovně a svým způsobem charakterizuje celou dobu dospívání. Dítě po jedenáctém roce života dovede dle J. Piageta myslet v obecných pojmech a kategoriích, své poznatky dovede zobecnit a své myšlenky dovede vyjadřovat prakticky už tak dobře jako dospělý. Tato nově dozrálá schopnost se nutně promítá do vztahů dítěte k okolnímu světu, k lidem v blízkém rodinném společenství i ve vzdálenějších společenských kruzích a také ve vztahu k sobě samotnému. Dítě v období adolescence už moc dobře rozumí pojmu příčiny a následku a ptá se na souvislosti lidského jednání a jeho pohnutek. Ptá se, proč lidé jednají tak a ne jinak. Co je k tomu vede? Jak se shodují jejich činy a jejich řeči? Adolescent dovede soudit, hodnotit, kriticky uvažovat a dělá to samozřejmě se zaujetím, jak to odpovídá mladistvému životnímu elánu a ti nejméně chráněni jsou rodiče, sourozenci, prarodiče a kdokoliv jiný, kdo představuje nějakou autoritu (Matějček, 1986).

Adolescent bývá snadno zranitelný, protože bere neobyčejně vážně, co si o něm lidé myslí a jak jej hodnotí. Aby se mohl vyznat sám v sobě, potřebuje nutně soukromí. Obvykle se mu ho nedostává. Pokrokem je, že se začíná i na sebe dívat kriticky, že už vidí své vlastní nedostatky, uznává hodnoty druhých lidí a vyrovnává svou sféru citění a myšlení. Protože má zvýšené citlivé vnímání, bývá hodnocení lidí, s nimiž se stýká, mnohem důkladnější a výstižnější. Vyhraňuje se i charakter, a vytváří se tak osobnost mladého člověka se všemi svými zvláštnostmi. Adolescent už také dovede objevovat nové zdroje radosti a štěstí v prožitcích přírody, v kráse a bohatství umění a v možnostech sám se uplatnit v životě. Cíle, které si vytyčuje, bývají zpravidla reálné a uskutečnitelné (Prchal, 1988).

Vývoj inteligence je po jedenáctém roce dítěte těsně před vrcholem nebo na vrcholu. Testy inteligence počítají s mentálním věkem a za věk dospělý se bere patnáct

let. Znamená to, že člověk třicetiletý, čtyřicetiletý, padesátiletý není o nic inteligentnější než dítě při odchodu ze základní školy (Matějček, 1986).

Intelligence sama o sobě nezaručuje ani inteligentní chování, ani úspěch v učení, ani společenské uplatnění. Je ve službách ostatních mimointelektových složek osobnosti - především citových, postojových, motivačních. U mladistvých je tomu tak, že jejich poměrně vyspělý rozumový aparát je ovládán ještě nevyspělou, nevyzrálou osobností. Není tu ona zásoba životních zkušeností ani pracovních strategií, která dodává lidem určitou vyrovnanost, uklidnění a v konečných důsledcích i životní moudrost. A tak se tedy dospívajícím mladíkům a dívkám snadno stane, že jejich zobecňující soudy jsou ukvapené, nepodložené, očividně nepravdivé a mnohdy docela směšné (Matějček, 1986).

Důležité je, aby děti v období adolescence neztratily důvěru ke svým rodičům, aby si s nimi dobře rozuměly, aby k nim samozřejmě přicházely se svými drobnými i vážnějšími starostmi a problémy. Mladiství se přijdou poradit, jestliže cítí, že rodiče jsou jejich přáteli, že u nich vždycky a ve všem najdou potřebnou pomoc a posilu, snaží-li se upřímně v každé situaci je pochopit. Těžko se však mohou s rodiči radit nebo se jim svěřovat, když jim největší starosti dělají právě oni. Ti mohou získat a trvale si zajistit důvěru mladých jen svou poctivostí, otevřeností, vlídným a přátelským jednáním. Je smutné, musí-li dítě hledat pomoc jinde, u cizích lidí. S mladistvými by se mělo jednat jako by byli mnohem starší, a vždycky jen jako rovný s rovným, bez jakéhokoli vyvyšování nebo zdůrazňování vlastní převahy (Prchal, 1988).

Zdolat etapu adolescence není ani rychlé, ani jednoduché. K úspěchu je třeba, aby jak rodiče, tak i adolescenti měli trpělivost a pokračovali v rozhovorech a ve vzájemné lásce. V tomto období nevýslovných změn se všichni jeví sobě navzájem jinak a lidé se musí spolu znovu seznamovat. Rodiče i děti se vzájemně potřebují. Adolescenti nebudou poctiví k dospělým, kteří nejsou poctiví k nim. Rodiče by svým dospívajícím dětem neměli slibovat nic, pokud to nemyslí vážně. Pokud poruší své zásady proto, aby je dítě mělo rádo, riskují tím, že jim dítě přestane důvěřovat. Nejvíce ze všeho tu jde o citovou poctivost. Podstatným prvkem doby adolescence je snaha zjistit, jaké to vlastně s tím světem je (Satirová, 1994).

Když adolescence skončí, je charakter mladého dospělého poznamenán vnitřními boji, které prodělal. Všechna jeho strategie, jeho prohry a porážky, stejně tak i triumfy a nová řešení na něm zanechaly otisk pečeti. Všem se ulevilo, že se bouřka přehnala. Mladý dospělý se začíná chovat k rodičům s úctou a něžností. Ale jen on sám ví, tak jako jeho rodiče, že něco velmi hezkého z jejich života zmizelo (Altová, 1994).

3.1 ROZVOJ OSOBNOSTI ADOLESCENTA

Osobnost je organizovaný celek duševního života člověka. Osobností se člověk nerodí, nýbrž se jí stává v průběhu svého života, v průběhu procesu socializace. Jedná se o výsledek interakce vnitřních a vnějších podmínek, kde rozhodující úlohu mají podmínky vnější, zvláště učení a výchova. Od období dospívání nabývá na významu sebevýchova a sebevzdělávání člověka, které jsou stimulovány podmínkami vnějšími. Na vývoji osobnosti se podílí její organizovaná a organizující se zkušenost, kterou člověk získává v interakci s vnějším prostředím (Vízdal, 2005).

Hlavní vývojový úkol adolescenta je vytvořit si pocit vlastní identity, přijmou normy společnosti, vytvořit si vědomí vlastní hodnoty, přijmout za své morální principy dané společností, postupně se stát nezávislymi na rodičovské autoritě a vytvářet heterosexuální vztahy. Adolescent se tak postupně stává osobností, získává charakteristické vzorce myšlení, emocí a chování, které ovlivňují jeho interakce s prostředím (Šimíčková, Čížková, 2005).

Vytváření pocitu identity u adolescenta je spojováno s otázkami: „Kdo jsem, co umím, kam směřuji, jak mě druzí hodnotí, jaké role zastávám“. Proces vytváření identity je charakteristický tím, že probíhá nepřetržitě již od dětství a jde tak postupně o neustálé revidování uvědomění si reality a sebe vzhledem k sociální skutečnosti. Je to tedy subjektivní pocit vlastní kontinuity a totožnosti, uvědomění si svých schopností, dovedností, způsobů myšlení (Šimíčková Čížková, 2005). V adolescenci může hrát za určitých okolností důležitou roli fyzická zdatnost, výška postavy a síla. Vědomí tělesné zdatnosti posilují sebevědomí jedince, zejména není-li úspěšný jinak. Zevnějšek se stává cílem i prostředkem k dosažení sociální akceptace a prestiže (Vágnerová, 1996).

Celé období adolescence je vlastně střetem vnějších tlaků emancipovat se od rodiny a pokračující závislosti na rodičích. Tyto dvojí rozdílné motivy vyvolávají konfliktní a váhavé chování adolescenta. Zkouší být dospělým, má sílu, je velký, má mnoho dovedností dospělých, ale aby získal skutečný status dospělého, musí si osvojit jeho psychologické charakteristiky. Nezávislost a autonomie jsou dvě nejdůležitější z těchto charakteristik. Nezávislost je dána vlastním rozhodnutím, které činnosti si zvolím z širokého repertoáru možností. Co si koupím, co budu jíst, kde budu spát, co si obléknu, jsou ty nejzákladnější, které v počátku určují míru nezávislosti. Chování rodičů, učitelů a jiných dospělých vůči mladistvému je další faktor utvářející nezávislost. Nesourodé reagování rodičů vůči dospívajícímu jedinci oslabuje vytváření autonomního chování.

Intenzita adolescenčních konfliktů mezi nezávislostí a závislostí a snadnost rozhodování směrem k nezávislosti je také ovlivněna předchozími i současnými vztahy v rodině. Rodiče, kteří podněcují růst autonomie, tedy ti, kteří dovolí svému dospívajícímu dítěti být sám sebou a odpovídat si za své chování, ale zároveň se zajímají o některá jeho rozhodnutí a jejich důsledky, je pravděpodobné, že tito rodiče podnítlí jak jeho odpovědnost, tak i nezávislost. Naopak autoritativní rodiče, kteří mají tendenci potlačovat získávání nezávislých odpovědí u svých dětí tím, že podceňují jejich schopnosti být samostatnými v rozhodování, potlačují vývoj nezávislosti a autonomie (Šimíčková, Čížková, 2005).

Dalším vývojovým úkolem pro adolescenta je přijímání morálních norem společnosti a jejich zvnitřnění, tedy přijetí za své. Uskutečňuje se hlavně pod vlivem rodiny a školy. Tato etapa vývoje morálky se nazývá postkonvenční stadium. Dospívající se v počátku chová podle těch morálních zásad, které vzbudily v okolí uznání, které byly ze strany dospělých odměněny a až později přijímá obecné etické principy za své a chová se podle vlastního vnitřního přesvědčení a svědomí, morální chování již není závislé na autoritě (Šimíčková, Čížková, 2005).

V adolescenci se velmi rozvíjí sociální vazby po stránce kvalitativní i kvantitativní. Někteří autoři toto období charakterizují jako období extroverze, kdy je značná touha být členem různých skupin, pohybovat se co nejčastěji ve společenských situacích. Tato touha po společenských zážitcích je dána i tím, že adolescent se citově stává nezávislým na vlastních rodičích, ale má potřebu partnerství a citové sounáležitosti. Dívky však více tíhnou k rodičům než chlapci. Přílišná závislost citová i názorová v adolescenčním věku na vlastní rodině bývá projevem infantilismu a nevyzrálosti a může být v budoucnu i příčinou neúspěchu v navazování společenských i partnerských vztahů (Šimíčková, Čížková, 2005).

3.2 PSYCHICKÝ VÝVOJ ADOLESCENTŮ

Nejvýznamnější sociální skupinou, zásadním způsobem ovlivňující rozvoj psychiky, je rodina. Rodina je významným prostředím, které by dítěti mělo sloužit jako citové zázemí, jako zdroj jistoty a bezpečí. Vysokou měrou se podílí na rozvoji pocitů sebejistoty a sebedůvěry. Rodina je důležitá proto, že poskytuje základní zkušenosti. Tyto zkušenosti ovlivňují způsob, jakým bude dítě chápat různé informace, jak je bude

interpretovat a jak na ně bude reagovat. Jednotliví členové rodiny a vztahy mezi nimi slouží jako model, který dítě napodobuje (Vágnerová, 2001).

Pokud je rodina funkční sociální skupinou, pak poskytuje dítěti zázemí, respektuje potřeby svých členů. Umožňuje dítěti se rozvíjet tím, že ho orientuje na určité hodnoty, rozvíjí jeho sociální dovednosti, komunikaci a poskytuje mu sociální oporu (Matoušek, 2003).

Rodina ovšem neodpovídá za duševní vývoj jedince sama. Odpovědnost mají také jesle a mateřské školy, základní školy, střední a vysoké školy. Mnozí z nás si to často neuvědomují, chodí nevšímavě kolem výchovných problémů, jako by se jich to netýkalo. Rodina vytváří také kritéria pro výběr ostatních prostředí, která mohou ovlivnit psychiku dítěte. Snaží se je uchránit od vlivů, jež jsou v rozporu se zásadami, které mu vštěpuje. Tento výběr prostředí zvyšuje její úlohu při vytváření společenského vědomí dítěte (Prchal, 1988).

Psychický vývoj lze charakterizovat jako proces postupné proměny jednotlivých psychických funkcí i celé osobnosti. Jeho průběh závisí na individuálně specifické interakci vrozených dispozic a komplexu různých vlivů prostředí. Vývoj nejrůznějších psychických vlastností a funkcí je závislý na mnoha faktorech. Tyto faktory nemusí mít v jednotlivých případech stejně významnou roli. Rozvoj dílčích psychických vlastností i celé osobnosti je dán individuálně variabilní dispoziční složkou a komplexem nejrůznějších vnějších vlivů a situací, které přispívají ke vzniku určité zkušenosti. Způsob zpracování těchto podnětů je skoro vždycky, i když v různé míře, předurčen genetickými předpoklady (Vágnerová, 2001).

3.3 PODMÍNKY ZDRAVÉHO VÝVOJE ADOLESCENTŮ

Rodina je pro dítě vzorem, je to jeho první škola v navazování vztahu k lidem, příklad, kterým se bude řídit, podle něhož bude upravovat své další vztahy, nejdůležitější prostředník mezi jednotlivcem a širší skupinou. Vztah mezi otcem a matkou bývá přitom rozhodující. Také vztahy mezi rodiči a dětmi, popřípadě i mezi prarodiči na děti silně působí. Není-li si dítě jisto láskou svých rodičů, projeví se to v jeho vztahu k okolí. Bude nedůvěřivý, plachý, ztratí sebedůvěru a rozhodnost (Prchal, 1988).

Důležitou roli při rozvoji dítěte hrají nejen rodiče, ale i sourozenci. Ti usnadňují proces výchovy a socializace tím, že spolu navzájem vytvářejí sourozenecké vrstevnické

vztahy a děti se učí různým sociálních rolím. Sourozenecké konstelace (hierarchie, pořadí, osobnostní vlastnosti) ovlivňují životní styl v rodině a umožňují proces sociálního učení. Jinou pozici bude mít v rodině prvorozené dítě, mladší sourozenec či prostřední dítě. Jiná konstelace se vytvoří, pokud do původních sourozeneckých vztahů vstupují další děti (děti nevlastních rodičů, adoptivní sourozenec apod.) (Čábalová, 2011).

Dítě se musí v rodině naučit přijímat vedení svých rodičů, podřizovat se mu i mimo domov – Otec by se zlobil! Matku by to mrzelo! – to jsou zábrany, které v rozhodné chvíli dítě ovlivní. Ovšem zdravý vývoj dítěte žádá, aby se časem také naučilo od svých rodičů postupně odpoutávat, rozhodovat o svých věcech samostatně, stát pevně na vlastních nohou. Přílišná závislost na rodičích dětem velmi škodí. Nedovedou se bez nich v ničem obejít, považují svět za příliš nebezpečný, bojí se vyzkoušet své vlastní síly, přestávají si věřit. Rodiče by měly umět z vedení včas ustoupit, postavit někdy dítě do situace, že se bude muset rozhodovat samo. Otázka „Co budeš dělat?“ nám časem ujasní, zda se dítě již naučilo samostatnému myšlení a jednání, či zda je musíme nadále kontrolovat (Prchal, 1988).

Každá rodina by měla dětem zajistit vědomí bezpečí a jistotu rodičovské lásky. Bez toho není možný zdravý rozvoj jejich citového života. Dítě má v rodině nalézt útočiště v době, kdy je slabé, nemocné, kdy potřebuje ochranu, pomoc a pochopení. To ovšem neznamená, že je máme chránit před běžnými povinnostmi. Dítě potřebuje v rodině citově zakotvit, nemá-li vyrůst v povrchního, hrubého nebo dokonce asociálního jedince. Rodinná pohoda, vzájemné porozumění, citově vřelý vztah mezi rodiči a dětmi, to jsou nezbytné předpoklady zdravého vývoje dítěte. Večerní posezení v rodinném kruhu, rozhovor o škole, o práci, o dětských radostech a trápeních, o každodenních událostech nelze ničím nahradit (Prchal, 1988).

Někteří rodiče mají z doby dospívání a adolescence svých dětí už předem hrůzu. Očekávají nepříjemnosti a otřesy, které podle jejich mínění nevyhnutelně provázejí pubertu a léta po ní. Mají strach, že dítě přestane být dítětem a oni je ztratí. Už si s ním nebudou tak rozumět, už je nebude tak poslouchat, už nebude tak roztomilý, ba dokonce si někoho najde, koho bude mít rádo víc než je, rodiče. Těmto rodičům se pak ovšem snadno stane, že své vlastní napětí a svou vlastní nejistotu ze samého čekání na hrůzy přenesou na dítě a vyvolají u něho právě ty otřesy a ty obtíže, kterých se tolik obávali. Adolescenti potřebují více společenského prostoru a více svobody. Tak jak mají rodiče trpělivost s kojencem, který shazuje jednu věc za druhou na zem a dívá se „co to udělá“, když to spadne na zem, musí mít rodiče trpělivost i se staršími dětmi (Matějček, 1986).

4. DĚDIČNOST – PROSTŘEDÍ - VÝCHOVA

Genetické dispozice představují informace, na nichž závisí zrání, tj. vytvoření předpokladů pro rozvoj určitých psychických vlastností. Jejich souhrn je označován jako genotyp. Vztah mezi genetickými předpoklady a působením prostředí je již od počátku vývoje vztahem vzájemné interakce. Děti s odlišnými dispozicemi se budou již od počátku svého života projevovat rozdílným způsobem a budou proto vyvolávat nestejné reakce okolí. Podněty prostředí nepůsobí na různě disponované jedince stejně, jejich vliv může být modifikován i samotnou dědičnou informací. Děti s různými genetickými předpoklady mohou reagovat na stejné prostředí jinak. Určitá míra stimulace nemusí být pro rozvoj různě disponovaných dětí stejně přínosná. Např. v intenzivně stimulujícím prostředí vysoce vzdělané rodiny se může velmi dobře rozvíjet nadprůměrně nadané dítě, zatímco sotva průměrný jedinec by v takové rodině mohl být přetěžován a stresován subjektivně nadměrným přísunem podnětů i s tím souvisejícím očekáváním. Takové dítě by se lépe rozvíjelo v klidném a méně náročném prostředí (Vágnerová, 2001).

Dítě si přináší na svět různé biologické rysy, předpoklady pro určité vlohy, predispozice duševního vývoje. Avšak tyto vrozené vlohy neurčují jednoznačně vývoj dítěte. Jaké vlastnosti se z nich vyvinou, o tom rozhodne další život, výchova aktivní tvůrčí činnost dítěte. Vlohy, přirozené dispozice, ukazují jen předpoklady a možnosti vývoje (Prchal, 1988).

Prostředí je významným činitelem ve vývoji dítěte. Jeho působení se od působení výchovy značně liší. Výchova je řízena, zabývají se jí rodiče, učitelé, vychovatelé, kdežto prostředí se uplatňuje celkem živelně, bez uvědomělé činnosti dospělých lidí. V naší společnosti však působí společenské prostředí na vědomí lidí skoro v témže směru jak organizovaná výchova, tj. cílevědomě a plánovitě. Současná pedagogika přiznává velký význam vlivu sociálního prostředí na vývoj dítěte (prvním sociálním prostředím, jež na dítě působí, je prostředí jeho rodiny), ovšem nepovažuje tento vliv za hlavní a rozhodující. Lidé nejsou jen produktem prostředí a vnějších podmínek, ve kterých žijí. Děti si už od raného věku vytvářejí svůj vlastní poměr k věcem a jevům prostředí, své záliby v hrách, kamarádech, v různé činnosti. Bývá to výsledek výchovného působení. Tak jako prostředí, tak i výchova je významným činitelem ve vývoji dítěte. Jedná se o záměrné zasahování do duševního vývoje, kterým chceme dosáhnout stanovených cílů. Ovšem ani výchova, ani prostředí nejsou činiteli jedinými (Prchal, 1988).

Rodina dítě ovlivňuje biologicky i sociálně. Rodiče mají více či méně podobné dispozice jako děti a v závislosti na svých schopnostech je také určitým způsobem vychovávají. Jejich další vývoj je závislý na osobnosti i míře vzdělanosti rodičů, jež jsou alespoň zčásti spoluurčeny jejich genetickými předpoklady. Rodiče, kteří dosáhli vyšší sociokulturní úrovně, bývají v tomto směru motivovanější, považují vzdělání za důležité i pro svoje děti (Vágnerová, 2001).

V období dospívání a adolescence dochází k určité vývojové fázi, ve které se některé genetické dispozice mohou projevit nápadnějším způsobem. Například v těchto vývojových fázích dochází k většímu osamostatňování jedince. Ve větší míře vytváří osobnost jedince své prostředí, které jej ovlivňuje. Jeho vliv se aktuálně jeví efektivnější než možnosti působení rodiny či školy (Vágnerová, 2001).

4.1 VÝCHOVA V RODINĚ

Výchova byla, je a bude součástí procesů udržování stávajícího stavu společnosti a lidí v této společnosti a připravuje lidi pro rozvíjení určité společnosti. Jedná se o celoživotní, cílevědomý a záměrný proces, který je svou podstatou velmi složitý, dynamický a umožňuje změnu a rozvoj jedince v souladu s jeho potřebami, individuálními dispozicemi a sociálními vztahy (Čábalová, 2011).

Výchova je složitý společenský proces, ve kterém dochází k interakci mezi vychovávajícím a vychovávaným a vede k procesu socializace. Jedná se o záměrné procesy učení a socializace s cílem přeměnit, přetvořit člověka. Jinými slovy, jedná se o pomoc jedincům v jejich životní dráze. Výsledkem výchovy má být kultivovaná bytost, otevřená problémům současného života (Bakošová, 2008).

Současné pohledy na vymezení pojmu „výchova“ v sobě zahrnují základní stránky lidského jedince, vztahy s ostatními lidmi a prostředím. Další definice výchovy:

„Výchova je optimalizací člověka a jeho světa, uceleného, uvědomělého, aktivního a tvůrčího vztahu člověka k světu, tj. přírodě, společnosti i k sobě samému.“ (Blížkovský, 1992, s. 23).

Výchova je „proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.“ (Průcha a kol., 1995, s. 25).

Výchova je „*cílevědomým a záměrným vytvářením a ovlivňováním podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimulujících jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.*“ (Pelikán, 1995, s. 36).

V definici výchovy se často objevují nejrůznější stránky výchovné praxe (práce, kultura, aktivita jedince, harmonický rozvoj jedince, společenský zájem apod.). často uváděné definice pak zdůrazňují pouze jednu stránku výchovy, kterou je formování jedince ve smyslu přizpůsobení se něčemu, někomu (Čábalová, 2011).

Dříve, než rodiče začnou vychovávat své děti, měli by začít s výchovou nejprve u sebe a přezkoumat své vlastní chování. Mnozí rodiče si myslí, že své dítě vychovávají jen tehdy, když s ním hovoří, poučují je anebo mu rozkazují. Vychovávají je v každé chvíli svého života, dokonce i tehdy, když nejsou doma. Pro dítě má velký význam, jak se rodiče oblékají, jak mluví s druhými lidmi a o nich, jak se radují, anebo trápí, jak se chovají k přátelům a nepřátelům, jak se smějí, jak čtou noviny atd. Seběmenší změnu tónu dítě vidí nebo vycítí, všechny obraty myšlení rodičů pronikají k dítěti neviditelnými cestami. A jsou-li na sebe rodiče doma hrubí anebo vychloubační, opijí-li se, anebo, což je ještě horší uráží-li se navzájem, velmi tím škodí svým dětem, vychovávají je špatně a jejich nedůstojné chování bude mít nejhorší následky (Prchal, 1988).

Při výchově je rozhodující chování rodičů, tedy nikoli pouze to co rodiče říkají, co přikazují, k čemu své děti nabádají nebo čemu je učí. Všechno, co se v rodině děje, na děti velmi působí. Vzájemné vztahy mezi rodiči a mezi rodiči a dětmi rozhodnou obvykle o jejich vztahu k ostatním lidem, o tom, jak se dítě zapojí do společnosti. Vtisknout se pevně a trvale do vědomí dítěte a silně v budoucnu ovlivní jeho chování a jednání. Děti, které nepoznaly v předškolní době mnoho lásky, které nejsou zvyklé na vlídné zacházení, laskání a pochopení, budou se chovat krutě k jiným dětem, budou je třeba i bít, protože v tom nevidí nic špatného. A stejně se budou později chovat ke svému partnerovi. Dítě si bedlivě všímá rodičů i jiných dospělých lidí a napodobuje je také v reakcích citových. Závislost na rodině není tedy jen záležitost materiální. Je to také otázka vhodných podnětů citových a podnětů které rozvíjejí intelekt dítěte (Prchal, 1988).

Charakter dítěte, jeho chování, myšlení a cítění, to všechno bývá zpravidla odrazem rodinného prostředí, toho, co dítě prožívá, co denně vidí a slyší, čeho je svědkem. Dobře vychovávat znamená, tedy pro některé rodiče, vychovat nejprve sebe (Prchal, 1988).

Výchova v období adolescence by měla rozvíjet osobnost jedince tím, že bude vytvářet takové podmínky, které budou v souladu s dispozicemi a individuálními předpoklady jedince. Kvalitní a účinná výchova by měla být cestou k sebevýchově. Výchova je především kultivací rozmanitých vztahů člověka ke světu a k sobě samému. Nejde pouze o rozvoj jedince a jeho osobnosti, ale také o rozvoj vztahů k přírodě, společnosti, k ostatním lidem (Čábalová, 2011).

Každá rodina by měla mít svůj pevný řád, závazný pro všechny její členy a všemi také důsledně zachovávaný. Smyslem výchovy není jen poslušnost, nýbrž uvědomělá ukázněnost. Ke kázni vede pravidelné, přesné, rozumné a účelné uspořádání života dítěte. Není jedno, jak rodina hospodaří s časem svých dětí. Dítě potřebuje pro své chování a jednání vzor a má ho zprvu jen ve svých rodičích. Rodiče by si toho měli být stále vědomi. Jejich autorita musí být založena na poctivém, pravdivém a upřímném vztahu k dítěti, na dobrém příkladu v práci i v chování. Nejlepší výchova je výchova přirozená, samozřejmá, nenucená. Náplní každého dne by tedy mělo být pravidelné uspořádání života dítěte a radost ze vzájemné spolupráce. Výchova totiž není hra, zábava, obratné manévrování, improvizace ze dne na den, ani náhoda. Žádá si svědomitost, opravdovost, cílevědomost a poctivost. Jde o mnoho, o šťastný život dětí a jejich rodičů. Každá chyba, které se rodiče dopustí, se projeví u dětí. Příčiny různých dětských zlovyků nebo i povahových vad je třeba hledat v rodině, především u rodičů (Prechal, 1988).

Podstata výchovné práce spočívá v dobrém organizování života dítěte. Matky se obvykle velmi pečlivě informují o tom, jak by měly pečovat o svého kojence, aby se zdárně vyvíjel, avšak o pozdější vývoj dítěte už rodiče takový zájem zpravidla neprojeví. Jako by jim na starších dětech tolik nezáleželo. Měli by poznat zákonitosti jednotlivých vývojových období, aby mohli dětem lépe porozumět a správně je vést. Zvláště důležité bývá toto hlubší poučení v období dospívání a adolescence, kdy vlivem neinformovanosti a neporozumění rodičů dochází často k zbytečným srážkám mezi rodiči a dětmi (Prechal, 1988).

Rodičem se člověk nestane jenom zplozením a porozením dítěte, nýbrž teprve všestrannou péčí o ně a o jeho výchovu. Vliv ostatních činitelů, které mladého člověka formují není podceňován, ale pevné základy klade především vlastní kvalitní rodina. Její působivý obraz nosí lidé v sobě po celý život a rodina je pro ně často jediným vzorem v mnoha životních situacích. Dobrá rodina, její příznivá atmosféra, bývá tudíž pro děti skutečným vkladem, kterým rodiče zajišťují jejich budoucí šťastný a spokojený život. Příklady dobrého rodinného soužití, vzájemná pozornost, ohleduplnost a úcta umožňují

dětem nahlédnout do složitých manželských vztahů, naznačují jim možnosti řešení, a jsou proto nejlepší školou, jakou mohou rodiče dětem poskytnout (Prchal, 1988).

Výchovný úspěch není v tom, že mladým lidem vnutíme své postoje a své postupy, ale že jim umožníme, aby si sami získali určité zkušenosti (Matějček, 1986).

4.2 STYLY VÝCHOVY

Výchova je proces nesmírně jemný a složitý. Vyžaduje mimořádnou trpělivost, obětavost, vynalézavost, velký optimismus a nadšení. Potíž je v tom, že každé dítě je jiné, a že proto musíme ke každému přistupovat jinak. Co se osvědčuje v jednom případě, nemusí se osvědčit v případě druhém. Na každé dítě je třeba působit jinak. A právě to je na výchově nejtěžší (Prchal, 1988).

Vychovávat dítě je nejednoduchá činnost a tak není sporu, že být dobrým rodičem je jedna z nejsložitějších rolí, se kterou se v dospělém životě rodiče setkávají. Univerzita rodičovství nikde na světě neexistuje, přitom jde o zaměstnání na plný úvazek, jemuž se rodič učí takřka za pochodu - zároveň s tím, jak děti rostou. Od rodičů se dítě od malička učí, postupně od nich přejímá návyky i životní postoje, napodobuje jejich chování v interakcích s jinými dospělými i svými vrstevníky. Rodiče však často do výchovy svých dětí přenáší postupy, které si nesou ze svého dětství. A někdy si ani nemusí uvědomovat, že kopírují nežádoucí, mnohdy dokonce devastující zažitá stereotypy, které v rodinném společenství získali (Lábusová, 2012).

Vzájemný vztah rodiče a dítěte odráží různé styly, způsoby výchovy, ve kterých se odráží emoční vztah, způsob řízení, celková interakce, komunikace a volba výchovných prostředků. Patří sem autokratický, liberální a demokratický způsob výchovy. Styl výchovy je determinován osobními vlastnostmi a zkušenostmi rodiče a dítěte a společensko-historickými podmínkami (Čábalová, 2011).

Můžeme rozlišit styly:

1. autoritativní, který je charakterizován plným podřízením se dítěte požadavkům a normám rodičů. Chybí pochybnost o pravdě rodičů nebo je pravda velmi tvrdě potlačována, trestána.
2. liberální, v němž převažuje aktivita rodiče. Je podceněn či zcela chybí cíl, je výrazně potlačena role rodiče (dítě je středem veškerého dění).

3. demokratický, je modelem , kdy rodič i dítě jsou spolupracujícími subjekty ve výchově. Jsou vzájemně respektovány jejich potřeby a individuální zvláštnosti. Ve výchově dochází k hledání a nalézání vlastní identity a vztahů k druhým. V tomto způsobu výchovy je důležitý vztah k hodnotám a autoritám subjektů výchovy.

4.3 NEVHODNÉ TYPY RODIČŮ

Josef Prchal (1970), autor knihy „Vychováváme děti“ se domnívá, že nejnevhodnějšími rodiči jsou rodiče příliš přísní, rodiče příliš milující, rodiče lhostejní a rodiče, kteří pro své děti nemají čas (Prchal, 1988).

Přílišná přísnost

Přílišná přísnost může být někdy důkazem odmítavého vztahu rodičů k dítěti, výrazem zklamání nad dítětem, které se nevyvíjí podle jejich představ a přání, a jindy zase projevem zvýšené ctižádostivosti. Rodiče touží, aby jejich dítě dosáhlo vynikajícího postavení, vyžadují na něm výkony, pro které nedozrálo věkem ani schopnostmi, v domnění, že se to časem poddá. Dítě na své úkoly nestačí, proto pozbývá rychle, je nejisté, nespokojené a nešťastné. Brzy se u něho může objevit komplex méněcennosti nebo i různé negativní charakterové vlastnosti, neboť si ve svých těžkostech pomáhá, jak může. Někdy dochází i k vážným nervovým poruchám, vyjíměčně i k nervovému zhroucení. Jindy zase přílišná tvrdost vyvolá odpor. Dítě se schválně pomalu obléká, loudá se s jídlem i s prací a dělá opak toho, co se na něm žádá. Jeho odpor se změnil v negativismus. Starší děti si za této situace pomáhají někdy také útekem z domova (Prchal, 1988).

Je-li pochváleno dítě, které se snaží, je dosaženo většího úspěchu, než když je stále napomínáno a trestáno. Probudí se v něm pocit sebedůvěry a sebejistoty, který je pro jeho zdravý vývoj nezbytný. Opakem je pocit méněcennosti, který vyvolává podceňování, zesměšňování nebo ironizování dítěte, zejména v přítomnosti jiných dětí, třeba sourozenců (Prchal, 1988).

Přílišná láska a péče

Nejen přehnaná přísnost, ale i přílišná láska může ve výchově způsobit vážné škody. Vede totiž k nezdravé shovívavosti, přepjaté starostlivosti a úzkostlivosti. Dětem

se dá všechno co si přejí, a vyhoví se jim ve všem, co je napadne. Přehnaná láska proto škodí. Dítě je velmi učenlivé. Už od malička si zvykne dosahovat všeho fňukáním, křikem, pláčem nebo vztekem, protože ví, že mu to pomůže (Prchal, 1988).

Přílišná láska rodičů k dětem se projevuje také zbytečnou starostlivostí a úzkostlivou péčí o dítě. Nejčastěji se vyskytuje v rodinách s jedním dítětem, v rodinách, kde dítě vážně stonalo nebo kde jiné dítě zemřelo, ale i tam, kde se nezdravě uplatňuje vliv slepé lásky prarodičů k vnoučatům. Ze strachu o dítě odstraňují rodiče nebo prarodiče z cesty každou překážku, nedovolí dítěti nic dělat, omezují jeho samostatnost i touhu po vlastním projevu. Krmí je, oblékají, vodí do školy a ze školy, myslí na každý jeho krůček, jednají s ním jako s maličkým, i když je třeba už velké. Děti z takového prostředí bývají méně pohyblivé, výkonné a obratné a nedosahují v dětském kolektivu takových výsledků jako ostatní. Rodiče tak vychovávají stydlivé, plaché, bojácné, nesamostatné a pasivní dítě, které se bude stále ohlížet po rodičích a nikdy se ani neodváží myslet a jednat po svém. Celý život bude takový člověk potřebovat vedení (Prchal, 1988).

Do rodinného prostředí s přehnanou péčí zařazujeme také prostředí s příliš ctizádostivými rodiči. Ti mívají se svými dětmi zpravidla velké plány, a proto se všemožně snaží jejich duševní život urychlit. Takové přetěžování může mít vážné následky, například poruchy řeči a různé neurózy. Z dětí, na které klademe větší požadavky, než mohou splnit, vyrůstají ustrašení, uzavření, nejistí jedinci. Příliš náročné prostředí v nich probudí vědomí vlastní nedostatečnosti a méněcennosti, jehož se budou pak těžko zbavovat (Prchal, 1988).

Rodiče, kteří na své děti nemají čas

Nedostatek času, stálá nervozita a uspěchanost, to je nejoblávější místo rodinné výchovy. Oba rodiče odcházejí ráno do práce a děti tráví čas ve škole, na hřišti nebo ulici. S rodiči se sejdou až k večeru. Někdy otec pracuje mimo bydliště a vrací se domů až na konci týdne. Rodinná výchova je tak podstatně zkrácena, zvláště, když se společných večerů nevyužije dost účelně, když unavení a znervóznělí rodiče děti všelijak odbývají, jestliže se nezajímají o jejich práci ve škole, když se neptají, co celý den dělaly, s kým byly venku, čím vyplnily svůj volný čas apod. (Prchal, 1988).

Společná posezení přinášejí dětem radost a hluboké uspokojení. A přitom někteří rodiče od sebe děti doslova odhánějí, protože pro ně nemají volný čas. Nemohou být ani jediný večer bez televize nebo rádia, spěchají za zábavou, chtějí pro sebe ze života urvat, co se dá. Potom z toho pramení mnoho výchovných problémů (Prchal, 1988).

Mnozí rodiče dnes skutečně nevědí, čím jejich děti žijí a nesnaží se získat jejich důvěru, citově se jim přiblížit. Domnívají se, že těch několik pokynů, jež jim letmo udělí, nahradí pravidelný každodenní styk, který je pro řádné výchovné působení nezbytný. Každé dítě má své problémy, těžkosti, potíže a prokousává se jimi jenom krůček po krůčku, protože mu chybí životní zkušenosti. Je přirozené, že se s nimi obrací především na své rodiče, a teprve když u nich nepochodí, hledá pomoc jinde, u svých učitelů, u kamarádů nebo u známých (Prchal, 1988).

Některé typy dysfunkčních rodin dle Heluse, 2001:

Nezralá rodina

Nezralá rodina se vyznačuje nízkým věkem rodičů a ekonomicko-sociálními problémy, závislostí na původní rodině. Nezralost rodičů se projevuje v oblasti životních hodnot, v jejich nedostatečné zkušenosti, v nezralosti citové, často může chybět něha, klidná atmosféra v rodině, vznikají pak konflikty a problémy z toho, že dítě bylo nechtěné apod.

Přetížená rodina

Přetížená rodina je charakterizována zejména přetížeností z konfliktů uvnitř rodiny, narozením dalšího dítěte, starostmi (ekonomické, nemoc, vysoká zaměstnanost rodičů aj.), citovým strádáním.

Ambiciózní rodina

Ambiciózní rodina je taková, kde jsou rodiče pohlcováni potřebami vzestupu, seberealizace. Vše se děje na úkor rozvoje osobnosti jejich dětí a péče o ně (strádání dětí v potřebách citových: chybí láska, soucítění, solidarita, sociální opora, potřeba jistoty a bezpečí, přináležitosti k domovu apod.).

Perfekcionistická rodina

Perfekcionistická rodina vyvíjí soustavný nátlak na dítě, které musí podávat vysoké výkony bez ohledu na jeho schopnosti, zájmy a možnosti (permanentní přetěžování dítěte pak vede k jeho úzkosti, vyčerpanosti, depresím, psychosomatickým onemocněním aj.).

Autoritářská (autokratická) rodina

Rodiče zastupující autoritářský styl výchovy požadují automatickou a slepou poslušnost dětí, často užívají trestů (psychických i fyzických), vytvářejí atmosféru strachu a násilí, vytváří celkové napětí v rodině. Výchova je založená na příkazech a zákazech, věčném tlaku a síle ze strany dospělého, nepřipouští se žádná diskuze. Přísný rodič nebere ohledy na individuální potřeby dítěte, často dítě negativně hodnotí. Není ponechán prostor pro vlastní tvořivou aktivitu dítěte. Vztah mezi dospělým a dítětem je chladný, až nepřátelský.

Protekcjonistická rodina

Protekcjonistická rodina je typická rozmazlující výchovou. Rodiče se snaží vyhovět dítěti za každou cenu a ochraňují dítě před negativními vlivy okolí (třeba i jen domnělými křivdami), nebo naopak jsou rodiče v podřízeném vztahu k dítěti (dítě se stává diktátorem, „tyranem rodičů“), popř. se rodiče stávají spolutrpiteli s dětmi.

Rodina liberální a improvizující

V této rodině často chybí řád, smysluplný program, dítěti je dána naprostá volnost bez výchovných cílů. Děti velmi často neumějí využít volnost a zneužívají ji (objevuje se lenost, pochybné zábavy, egoismus, asociální chování), což umožňuje vést k terorizaci rodičů dítětem v pozdějším věku.

Odkládající rodina

V současné společnosti se setkáváme s nárůstem tohoto typu dysfunkční rodiny. Rodiče z různých důvodů (časových, pracovních, ale i osobních) odkládají dítě k prarodičům, tetám, přátelům aj. a narušují tím základní linii emocionálního (citového) zrání dítěte. Dítě si těžko vytváří vztah k domovu, k vlastní rodině, otci a matce.

Disociovaná rodina

Disociovaná rodina se vyznačuje narušením vnějších a vnitřních vztahů rodiny (konflikty s vnějším okolím i v rodině, izolovanost od okolí). Uvnitř rodiny se objevují konflikty, napětí, intriky, strach z rozpadu rodiny, alkoholismus, neurotizace členů rodiny atd.

Uvedené typy dysfunkčních rodin velmi často neplní optimální péči o dítě. Jejich prostředí narušuje výchovu a socializaci dítěte. V těchto případech je nezbytná krizová intervence, která poskytuje osobám, skupinám či rodinám komplexní, specializovanou a intenzivní pomoc v oblasti psychologické, sociálně pedagogické, někdy i právní a psychiatrické (Čábalová, 2011).

5. VZTAH SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKY A RODINNÉHO PROSTŘEDÍ

Vzhledem k tématu diplomové práce, která se zabývá rodinným prostředím a jeho vlivem na osobnost jedince je vztah k sociální pedagogice velmi blízký. Sociální pedagogika je věda, která respektuje sociální a životní kontext ve výchově člověka a reaguje na společenské a civilizační změny. Rozšiřuje proces výchovy a vzdělávání za hranice školy a školských zařízení. Výchova a vzdělávání v jejím pojetí zahrnuje celkové pojetí společnosti, kultury a politiky a také nejbližší životní prostředí dítěte, kterým je především rodina a další sociální skupiny (Čábalová, 2011).

Sociální pedagogika se nezaměřuje pouze na rozvoj potencialit každého jedince, ale na komplexní chápání jedince a jeho socializaci. Přispívá k rozvoji osobnosti dítěte v různých výchovně-vzdělávacích prostředích (rodině, škole, mimoškolních zařízeních apod.), podílí se na formulaci výchovných cílů, zkoumá socializační procesy a jejich výchovně aspekty a navrhuje takové změny sociálního prostředí, které zdůrazňují vztah mezi individuálními potřebami a výchovou jedince a možnostmi dané společnosti (Čábalová, 2011).

Procházka (2012) řadí sociální pedagogiku mezi obory, které jsou označovány jako pomáhající profese. Mezi aktuální témata sociální pedagogiky uvádí např. vztahy mezi prostředím a výchovou, životní způsob a jeho utváření, životní a výchovné situace, krizové situace a jejich řešení a práce sociálních pedagogů v terénu.

Předmětem sociální pedagogiky je zejména pomoc člověku hledat a najít soulad mezi svými individuálními potřebami, zájmy a možnostmi společnosti. Sociální pedagogika má řadu funkcí a úkolů. Mezi její základní funkce patří prevence, terapie, výchova a podpora socializace člověka. Nejdůležitějším úkolem je pomoci člověku při hledání a nalézání vlastní identity v současné společnosti a světě, jeho aktivní a přirozený proces socializace (Čábalová, 2011).

Sociální pedagogika pojednává o tom, jak optimalizovat a usměrňovat životní situace a procesy, a to s důrazem na vnitřní potenciál jedince a jeho individualitu. Zaměřuje se na každodennost života jedince, na zvládání životních situací bez ohledu na věk, zdůrazňuje ochranu jedince před rizikovými vlivy a podněcuje takové změny v sociálním prostředí, které se snaží uvádět do souladu individuální potřeby a zájmy jedince s možnostmi společnosti (Kraus, 2008).

Sociální pedagogika je pedagogická disciplína zaměřující se především na výchovný proces a výchovné oblasti, kde je dominantní vliv prostředí, tedy mimo vyučování, v oblasti volného času, v různých mimoškolních výchovných resp. převýchovných institucích, dětských a mládežnických organizacích. Vzhledem k tomu, že upřednostňuje takové výchovné postupy, které nemají zřetelný charakter organizovanosti a přímého působení, ale naopak ty, které působí přirozeně a nedirektivně, lze ji aplikovat na řešení problematiky vlivu rodinného prostředí při rozvoji osobnosti dítěte.

Sociální pedagogika zaměřuje svá působení na tyto oblasti (upraveno dle Kraus, 2008):

- **Aktéři** výchovy a jejich vztahy, komunikace (zejména sociální skupiny, vrstevnické vztahy, jedince v širších souvislostech), včetně pomoci skupinám ekonomicky, sociálně, zdravotně a jinak znevýhodněným.
- **Cíle** výchovy (např. ve smyslu respektování sociálních potřeb, kooperativních způsobů práce, demokratizace výchovy apod.).
- **Prostředky** výchovy (metody zaměřené na zkušenostní učení, sociální učení, nepřímé výchovné působení vlivem prostředí a mezilidských vztahů apod.).
- **Podmínky** výchovy (otázky spojené zejména s mimoškolní výchovou, s lokálním a regionálním prostředím, výchovou v rodině apod.).
- **Výsledky** výchovy (zvládání životních situací, řešení konfliktů, změny v sociálním prostředí apod.).

Právě sociální pedagogika zkoumá vztahy prostředí a výchovy. Bakošová, 2008 vymezuje předmět sociální pedagogiky jako otázku životní pomoci. Životní pomoc poskytuje poznáváním osobnosti, její výchovou, vztahy a komunikací. Nabízí pomoc v běžných životních situacích a pomoc v osobních situacích, mezi které patří zajištění životních podmínek, zdravotní pomoc, pomoc při překonávání osobních sociálních těžkostí. Tato pomoc se zpravidla uskutečňuje prostřednictvím výchovy, resp. převýchovy. Jde o pomoc, kterou potřebují lidé, nejsou-li schopni samostatně spravovat své záležitosti, když se musejí vypořádávat se životními úkoly, problémy a ohroženími v různých prostředích a při hledání optimálních forem kompenzace různých nedostatků.

Na utváření osobnosti se podílí dědičnost, prostředí, výchova a vlastní sebevýchova. Jako současná věda o člověku má sociální pedagogika za cíl přeměnu lidí a společnosti prostřednictvím výchovy.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

6. PRAKTICKÁ ČÁST

Smyslem praktické části diplomové práce je popsat postup, kterým jsem získávala data a informace pro svůj výzkum. Uvádím cíl výzkumu, zvolenou metodu kvalitativního výzkumu a nástroje sběru dat. Grafickým zpracováním se snažím znázornit vliv rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescenta. Nejdůležitější částí je vlastní průběh výzkumu a jeho analytická část.

6.1 CÍL VÝZKUMU

Cílem je odhalit, za jakých podmínek má rodinné prostředí vliv na rozvoj osobnosti adolescentů a objasnění faktorů, kteří se podílejí na utváření žádoucích vlivů.

6.2 METODOLOGIE VÝZKUMU

Existují dvě metody výzkumu, kvantitativní výzkum a kvalitativní výzkum. První z nich slouží ke zkoumání většího počtu respondentů a lze výsledky zobecnit na celou cílovou populaci. Nevýhodou je, že respondent odpovídá příliš konstruktivně a získaná znalost může být příliš abstraktní. Výzkumník zvolením této metody zase přichází o verbální projev a neverbální doprovod sdělovaných informací konverzačních partnerů, kteří tak mohou lépe vyjádřit své pocity, dojmy a zkušenosti k dané problematice (Dissman, 2002).

Pro toto zkoumání je zcela vhodnější kvalitativní výzkum, který jsem si zvolila. Jeho předností je, že umožňuje podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, či fenoménu do přirozeného prostředí (Hendl, 2005). Výzkumník vede konverzačního partnera, aby mu řekl co nejvíce k položené otázce a doufá, že zkoumaná osoba vybere vše, co je pro ni relevantní. Přirozeným systémem tu je znalost, zkušenost, postoje a pocity konverzačního partnera, prostě subjektivní dimenze daného problému, který zkoumaná osoba dobře ovládá (Dissman, 2002).

V rámci kvalitativního šetření volím techniku polostrukturovaného rozhovoru, tzn. rozhovor pomocí návodu. Je to střední cesta v podobě dotazování, která se vyznačuje určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.

Je zde tedy možné uplatnit vlastní úhel pohledu. Je na tazateli, jakým způsobem a v jakém pořadí získává informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu i volnost přizpůsobit formulaci otázek podle situace (Hendl, 2005).

Švaříček, Šedřová (2007) zdůrazňují, že je důležité na začátku stanovit cíle výzkumu a ujasnit si jejich význam. Abychom zvolili správný výběr metody sběru dat, musíme si stanovit cíl práce a srozumitelně položit výzkumnou otázku. „*Výzkumná otázka vymezuje to, na co chceme znát odpověď v souvislosti s problémem*“ (Hendl, 2004, s. 21).

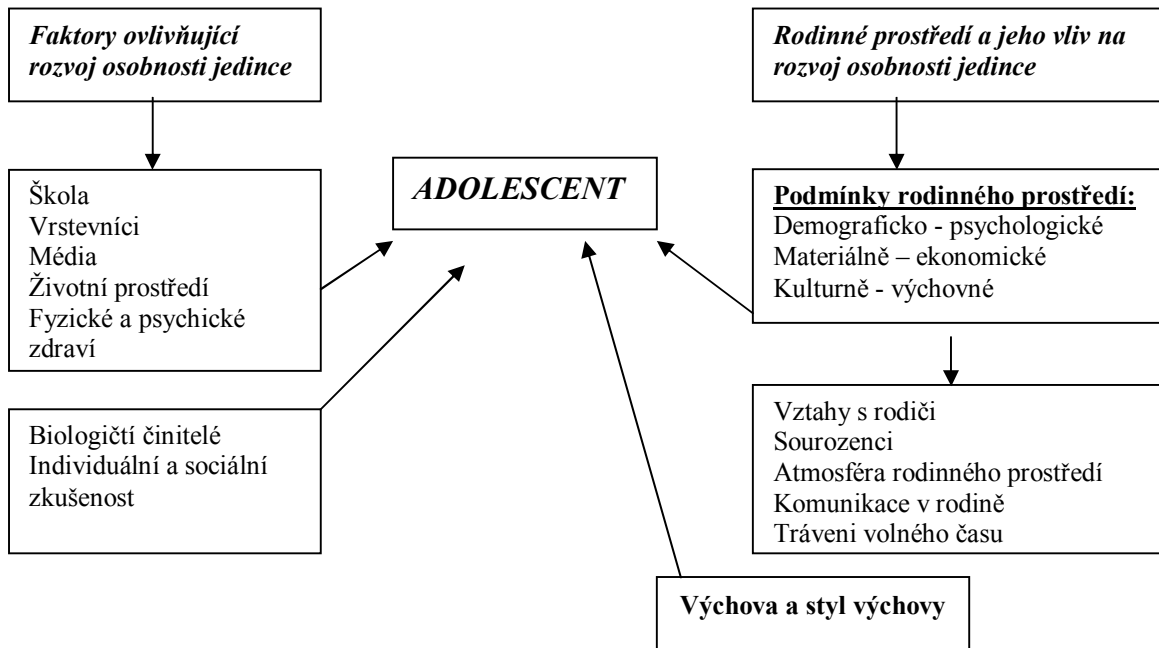
Část praktická bude podložena výsledky analýzy rozhovorů s konverzačními partnery. V rámci kvalitativního šetření volím techniku polostrukturovaného rozhovoru, tzn. rozhovor pomocí návodu. Zaměřuji se na konverzační partnery (tj. adolescenty) různých středních škol a středních odborných učilišť. To znamená, že kritériem při výběru konverzačních partnerů je typ školy, kterou adolescenti navštěvují. Dalším kritériem je věk, tj. adolescent. Výzkumná otázka zní: „*Jaké vlivy se podílejí na rozvoji osobnosti adolescenta?*“

6.3 KONCEPTUALIZACE

Grafickým zpracováním se snažím znázornit vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoj osobnosti adolescenta (viz obrázek č.1). Rozvoj osobnosti adolescenta je ovlivněn mnoha faktory, které na něj působí jak z vnějšího prostředí, tak prostřednictvím výchovy.

V pravé části obrázku znázorňuji jak působící na děti rodinné prostředí. To soustavným a nenásilným způsobem ovlivňuje postoje, hodnoty a chování adolescenta, vede je k osvojování si sociálního chování a rozvíjí jejich osobnost. V levé části jsou vyznačené další faktory ovlivňující osobnost adolescenta.

U všech konverzačních partnerů budu zkoumat jejich individuální pohled na rozvoj jejich osobnosti v rámci rodinného prostředí, odhalovat okolnosti, za nichž má rodinné prostředí největší vliv na pozitivní rozvoj adolescenta.

(obrázek č. 1, vlastní zdroj)

6.4 VOLBA POPULACE A VZORKU

Populace je soubor jednotek, na které se daný problém vztahuje. Kvalitativní výzkum má induktivní charakter, a proto si musíme dobře stanovit populaci, kterou chceme zkoumat. Tato populace vychází z cíle výzkumu, to znamená, že touto populací se myslí adolescenti. Tato metoda výzkumu je časově velmi náročná a je téměř nemožné zkoumat všechny adolescenty, a proto se vybírá vzorek, který z této populace vychází. Tento vybraný vzorek se skutečně pozoruje a za daných podmínek se vztahuje na populaci. Existuje několik způsobů výběru vzorku. Pro kvalitativní výzkum jsem si zvolila účelový výběr a snowball technique. Dle Dissmana (2002) se typ účelového výběru provádí v případech, kdy výzkumník má ztížené podmínky se dostat ke konverzačním partnerům a technika snowball spočívá na výběru jedinců, při kterém nás původní informátor vede k jiným členům naší cílové skupiny.

6.5 DOPLŇUJÍCÍ ÚDAJE K VLASTNÍMU VÝZKUMU

Během provádění výzkumu jsem dbala na etické zásady výzkumu. Komunikační partnery jsem předem seznámila, za jakým účelem s nimi chci rozhovor provést a jejich

spolupráce byla zcela dobrovolná. Všechny rozhovory jsem ponechala v anonymitě, tudíž jména konverzačních partnerů jsou změněna. Pro mě bylo ve výběru vzorku (konverzačních partnerů) důležité, zda je splněna věková hranice uvedená v odborné literatuře jako období adolescence (tzn. adolescent ve věku 15-20 let) a typ školy, kterou adolescent navštěvuje (tzn. střední škola nebo střední odborné učiliště). Proto další údaje o konverzačních partnerech neuvádím.

Většinu rozhovorů jsem nahrávala na přijímač s diktafonem s vědomím konverzačních partnerů a od každého jsem si vyžádala svolení. Konverzační partneři souhlasili, ale někteří se ujistili, abych jejich výpovědi nezneužila jinak, než jsem uvedla. Ujistila jsem je, že pořízený dokument bude použit pouze pro účely mé diplomové práce a poté bude smazán. Dále jsem si zapisovala terénní poznámky, ze kterých také čerpám. Rozhovory probíhaly ve škole, venku nebo v přirozeném prostředí adolescenta. I když jsem nezajistila vynikající kvalitu všech nahrávek, z důvodu mnoha rušivých podnětů z okolí, podařilo se mi o přirozený průběh rozhovoru s konverzačními partnery.

Jak tvrdí Hendl (2005) konečná podoba otázek, které tazatel klade v kvalitativním rozhovoru, je velmi podstatná. Na ní totiž nakonec závisí to, jak na ni bude komunikační partner odpovídat a tedy i výsledný úspěch celého výzkumu. Tazatel by se měl vyhýbat otázkám, které podsouvají určitý typ odpovědi. Tím by mohlo dojít ke zkreslení konečných výsledků u vzorku cílové populace. Doporučuje se spíše volit otázky otevřené, neutrální, citlivé, srozumitelné a jasně formulované. Ty dávají komunikačnímu partnerovi pocit volnosti a minimalizují u něho pocit, že je vyslýchán.

Vízdal (2005) uvádí, že rozhovor je používán jako metoda k získávání informací o poznávaném člověku všude tam, kde chce tazatel poznat ty stránky osobnosti, které jsou nedostupné přímému pozorování nebo jiným metodám. Jde především o vnitřní prožitky osoby a vnitřní podmínky její činnosti, jako jsou názory, potřeby, motivy, zájmy, přesvědčení, ideály, hodnotová orientace, postoje, osobní zkušenosti, vědomosti, průběh dosavadního života (anamnéza) atd.

Jak se poznávaný člověk dívá na věci kolem sebe i na sebe samotného má velký význam při vytváření si obrazu o něm. Je důležité si uvědomit, že informace, které nám o sobě poznávaný člověk sděluje, podléhají subjektivnímu zkreslení, které může být úmyslné nebo neúmyslné.

6.6 INFORMAČNÍ ÚDAJE O KONVERZAČNÍCH PARTNERECH

Následující údaje o konverzačních partnerech jsem získala z rozhovorů, které mi uvedení konverzační partneři poskytli. Týkají se věku, aby byla splněna podmínka vývojového období adolescenta a dále studia na střední škole nebo středním odborném učilišti.

- 1) Jana
Věk: 16 let
Studium: Gymnázium

- 2) Lucie
Věk: 18 let
Studium: Gymnázium

- 3) Iveta
Věk: 19 let
Studium: Střední zdravotnická škola

- 4) Petr
Věk: 18 let
Studium: Gymnázium

- 5) Marek
Věk: 16 let
Studium: Střední odborné učiliště, obor elektrikář

- 6) Pavlína
Věk: 19 let
Studium: Soukromá střední podnikatelská škola

- 7) Jan
Věk: 17 let

Studium: Střední odborné učiliště, obor zedník

8) Adam

Věk: 18 let

Studium: Střední průmyslovou školu

7. ANALÝZA A INTERPRETACE DAT

Tato část diplomové práce analyzuje a následně interpretuje získaná data. Potřebné informace jsem získala po prostudování odborné literatury a dále z poskytnutých rozhovorů, které jsem provedla s konverzačními partnery, tj. adolescenty navštěvujícími střední školu nebo střední odborné učiliště a z vlastního pozorování. V analýze a interpretaci dat používám jak konkrétní citace konverzačních partnerů, tak informace, které jsem se dozvěděla z odborné literatury. Některé doplňující údaje čerpám z vlastního pozorování a z terénních poznámek. Citace jsou uvedeny kurzívou. Také uvádím formulace otázek, které jsem pokládala konverzačním partnerům, pro získání potřebných dat. Pořadí otázek jsem kladla většinou po sobě, ale při některých rozhovorech jsem přeskakovala dle libovolného pořadí, aby byly přirozenou součástí rozhovoru s adolescentem. Jak je uvedeno výše, výzkum jsem prováděla metodou kvalitativní, na základě polostrukturovaného rozhovoru s osmi konverzačními partnery.

7.1 RODINNÁ ATMOSFÉRA A JEJÍ VLIV NA PSYCHICKÝ VÝVOJ ADOLESCENTA

Při výchově je rozhodující chování rodičů, tedy nikoli pouze to co rodiče říkají, co přikazují, k čemu své děti nabádají nebo čemu je učí. Všechno, co se v rodině děje, na děti velmi působí. Vzájemné vztahy mezi rodiči a mezi rodiči a dětmi rozhodnou obvykle o jejich vztahu k ostatním lidem, o tom, jak se dítě zapojí do společnosti. Vtisknout se pevně a trvale do vědomí dítěte a silně v budoucnu ovlivní jeho chování a jednání (Prchal, 1988).

S konverzačními partnery jsem se v průběhu rozhovoru dotazovala na otázku, „*Jaký mají vztah s rodiči?*“ Většina konverzačních partnerů uvedla, že má s rodiči dobré vztahy. Navazovaly otázky: „*Co máš doma rád/a?*“; „*Je něco, co ti doma vadí?*“ U těchto dvou otázek se konverzační partneři konečně rozpovídali a někteří se otevřeli, čímž jsem věděla, že se mi s konverzačním partnerem podařilo vytvořit atmosféru důvěry. Přirozenost rozhovoru je podmínkou kvalitativního výzkumu.

Vztah s rodiči ovlivňuje to, jak se adolescent cítí v domácím prostředí. **Lucka** i **Honza** se v rodinném prostředí necítí dobře. Oba dva jsou jedináčci a žijí v rodinném

domě. Rodiče Honzy jsou od jeho pěti let rozvedení a Honza žije sám s matkou a babičkou. V rozhovoru často zmínil, že jejich rodina nemá peníze a žijí ze dne na den. Jeho rodina nedodrhuje žádné rituály a Honza jako jediný ze všech konverzačních partnerů neuvedl žebříček svých vlastních životních hodnot. Na otázku jaký má Honza vztah s rodiči říká: „*S otcem si řekneme jen to nejnnutnější, tím, že se tak často nevidáme, tak si ani nemáme co říct. Hlavně otec bydlí na druhé straně republiky. Mamku беру jako svoji matku, snažím se jí pochopit, ale je to na budku. Je často vyčerpaná z babičky, chodí do práce a pak se stará o babičku a tím, že už roky neměla chlapa, tak se hodně lituje a já to nemůžu poslouchat.*“ Na dotaz, co má doma rád a zda je něco, co mu doma vadí odpověděl: „*Občas mi chybí otec. Mamku mám rád, nemá to v životě jednoduché, stará se o nemocnou babičku, sama mě vychovala, ale chybí mi doma ta autorita. Otec má svoji rodinu a mě moc nevidá, platí na mě, ale nejsem pro něj na prvním místě.*“ Honzův rodinný život se odráží na jeho studijních výsledcích a plánech do budoucna. Honza má sedmnáct roků a studuje na středním odborném učilišti a škola ho nebaví, uvedl, že občas do školy nejde a pak ho matka musí omlouvat ho ve škole a vysvětlovat vše. Honza si chce co nejdříve vydělávat a nevěří si, že by školu nakonec dodělal.

Iveta ve svém rozhovoru uvedla, že si rozumí s rodiči i sourozencem a v dětství spolu všichni trávili hodně času. Uvádí: „*S mamkou se občas chytanu, ale s tatškou dobrý. Tatška je pohodář, nedělá z komára velblouda, na rozdíl od mamky. Mamku mám moc ráda, udělala bych pro ni cokoli, ale někdy věci moc zveličuje a to mi vadí.*“ „*...(...)..., Doma je doma. Říká se všude dobře, doma nejlépe. Na jednu stranu se těším, až jednou budu bydlet sama a dělat si věci po svém, nikdo mě nebude kontrolovat, říkat mi kdy mám zrovna co udělat. Na druhou stranu se doma nemám špatně, mám tam zázemí, vyrostla jsem tam, jsem zvyklá na náš způsob života. Pokojíček mám uspořádaný podle svých představ a cítím se tam dobře, bezpečně.*“ **Marek** svůj vztah s rodiči a to, co má doma rád popisuje takto: „*Mamka je hodně starostlivá, takže se o nás všechny výborně stará a taky doma před sebou nemáme žádné tajnosti. Jsme k sobě upřímní a hodně věci si řekneme, jak s bráchou, tak s našima. Otec je přísnější, má rád ve věcech pořádek, nenechá si jen tak něco líbit, ale to se mi na něm zase líbí, je „férovej“. No, mám k němu docela respekt, protože na jednu stranu je přísnější, má svůj názor a někdy s ním nesouhlasím a těžko ho přesvědčuju, ale vím, že to se mnou myslí dobře a dělá to všechno pro nás, abychom se měli v životě dobře a uměli si poradit.*“ „*...(...)..., Občas mi vadí, že nemám svůj pokoj, když je brácha doma, ale jinak dobrý. Mamina zase pořád vyšiluje, že si neumíme s bráchou uklízet v pokoji a tak nám jednou*

za čas udělá pořádek v pokoji ona sama a to zase nadáváme s bráchou my jí, protože pak nemůžeme nic najít. Je pravda, že je v tom pokoji ale víc místa. Doma je to tak, jak když se bydlí u rodičů, prostě musím na ně brát ohledy, musím pořád říkat kam jdu, s kým jdu, kdy se vrátím, mamina mě pořád hlídá, abych nestrádal hlady, takže sotva dojdu domů, hned se ptá co jsem jedl a chystá mi na stůl. To stejný i bráchovy, je to naše starostlivá maminka. Svým způsobem mi taková péče vyhovuje, kdo by se o mě staral, kdybych bydlel sám? Mám vyprané, vyžehlené, navařené.“

Petr ve svých osmnácti letech bydlí s rodiči v rodinném domě. Má dvě mladší sestry. Vztah s rodiči vnímá bezproblémově a říká: *„Naši jsou v pohodě, vycházím s nimi. Vždycky se nějak rozumně domluvíme a taky mi do všeho nemluví, ví, že se na mě můžou spolehnout a že mám i svojí hlavu. Není jim všechno jedno, takže tak nějak chtějí mít o mě přehled, ale na druhou stranu mě nechávají si životem prokousávat bez jejich pomoci.“*

Matějček (2007) tvrdí, že citové vztahy mezi dítětem a rodičem jsou základním kamenem pro psychickou pohodu a pocit životní jistoty pro dítě. Smysl rodiny vidí v hloubce citového vztahu mezi dítětem a rodičem. Jestliže dítě nenachází psychickou oporu ve své rodině, dochází v průběhu jeho budoucího života k negativním projevům v různém čase a v různé síle. Aby se dítě bylo schopno zařadit do společnosti, potřebuje k tomuto zařazení a nějaký model, tedy členy své rodiny, jejichž chování a jejich vzájemné vztahy napodobuje, identifikuje se s nimi. Obecně lze říci, že rodina je důležitým faktorem pro vývoj hodnotového žebříčku dítěte, pro jeho náhled na sebe a jeho představy o životě, o manželství atd.

Rituál je pojem, kterým se rozumí vykonávání složité činnosti podle předem stanovených pravidel, jehož smysl není vždy jasný ani těm, kteří ho vykonávají, např. u náboženských rituálů (Říčan, 1989). Každý jedinec v sobě nosí část z rituálů a tradic z vlastního dětství. Mohou to být vzpomínky na tradiční Vánoce či Velikonoce, atmosféru rodinného setkání a emoce prožité s rodiči a příbuznými. Navíc je velmi pravděpodobné, že význam rodinných rituálů a tradic si jedinec může přenést i do vlastní rodiny. Při výchově dítěte je důležité, aby rodinné rituály měly pro dítě svůj pochopitelný smysl. Na této smysluplnosti lze pracovat např. ve společně tráveném volném čase, kdy má každý ze členů rodiny na starosti nějakou činnost, např. přípravu jídla nebo úklid. Ve společném trávení času si rodina navzájem může sdělit své názory, lépe si porozumět.

Rituály v rodině zmínili konverzační partneři, kteří vyrůstají v úplných rodinách a kde se dětem rodiče věnují ve volném čase. **Petr** na otázku odpověděl: *„Máme zasedací pořádek u stolu. Přes týden se mamka snaží, abychom se scházeli všichni u večeře,*

co je doma, tak vaří teplé večeře. Ale ne vždy se jí to podaří, abychom se sešli fakt všichni, protože pak už se jde malá koupat a chystá se jí spaní. Ale rituály jinak máme, například narozeniny slavíme s babičkama u nás doma, na Vánoce se sházíme s rodinou a tak.“ Na otázku, zda doma dodržují nějaký rituál bleskově odpověděla **Iveta**: *„Každou sobotu mamka peče buchty, teda ona jí někdy upeče už v pátek večer, aby prostě byla na sobotu a neděli. Bez buchty není víkend.“* **Adamova** rodina tráví hodně společného času s rodinou a blízkou rodinou. Adam uvádí: *„Ano, když naši pozvou tetu a strejdu na návštěvu, tak se pokaždé hraje alespoň jedna společenská hra. To už je takový rituál v naší rodině.“*

Při rozhovorech s konverzačními partnery zazněla i otázka, *„Jaké hodnoty v současné době považují za důležité a proč?“*

Dorotíková (1998) za hodnoty považuje to, o co člověk usiluje. Protože všechno, o co se člověk snaží, se snaží proto, že touží získat, realizovat, vlastnit hodnoty. Naopak, co ho nezajímá, je mu lhostejné, nemá povahu hodnoty. Hodnoty nejsou výsledkem poznání, ale mají svůj původ v činnostech, jejichž prostřednictvím člověk usiluje o uskutečnění toho, co považuje za hodnotu.

V běžném životě je za hodnoty považováno velmi často vše, co se oceňuje jako hodnotné, od předmětů až po ideály, vše, co vede k uspokojování potřeb. Hodnoty souvisejí s lidskými potřebami a zájmy, jsou pro člověka předmětem usilování, jsou tím, co dává životu smysl a platnost. Hodnoty souvisejí s rozhodováním a jsou měřítkem při našich volbách, jak jednat.

Petr v současné době považuje za důležité následující hodnoty: *„Na prvním místě je určitě zdraví, protože to dává člověku křídla a za peníze si ho nikdo nekoupí. Taky považují za důležité mít vzdělání, aby si člověk mohl v životě vybrat co ho baví a měl co nabídnout. Já chci určitě dodělat školu a jít na vysokou. Né, že by mě škola tolik bavila, ale protože vím, že se mi to jednou může v životě hodit. Taky jsou důležité peníze, abych mohl zabezpečit rodinu. Dneska všude slyšíte, že se nemáte spoléhat na stát, že už my mladí si máme šetřit na důchod, že za mě už žádné důchody nebudou. Takže proto jsou důležité v životě i peníze, nemusím mít miliony, ale tolik, abych normálně žil a ne přežíval ze dne na den.“* **Adam** uvádí: *„Kvůli tréninku a fotbalu potřebuji být ve formě a zdravý, to je pro mě důležité, poslední dobou jsem pořád s něčím marodil. Taky je pro mě momentálně důležité udělat řidičák, zrovna chodím do autoškoly a čekají mě závěrečky. Pak považují za důležité zvládnout školu a postavit se v životě na vlastní nohy. To by se dalo vymýšlet, ale teď mě víc nenapadá.“* Jako první hodnotu uvedla zdraví i **Pavlína**, která ke svým hodnotám důvod neuvedla. Uvádí následující: *„Určitě to, abych byla*

zdravá, abych dodělala školu, abych měla kde bydlet a taky rodina, mít se komu svěřit a na koho se obrátit o pomoc je taky k nezaplacení. Naši se sice rozvedli, ale mám je oba pořád stejně ráda a můžu se jim se vším svěřit. “

Také **Jana** vysvětlila proč je u ní zdraví na prvním místě. Za své životní hodnoty, které v současné době považuje za důležité uvádí: *„Zdraví, peníze, láska, štěstí v životě. Mám kamaráda, který má postiženou sestru a tak občas vidím, jak to mají těžké, a proto si říkám, že zdraví je na prvním místě. Peníze považuji taky za důležité, protože dneska je všechno moc drahé a je vše o penězích, aby si člověk mohl užívat, cestovat a něco se naučit. Lásku snad potřebuje každý, ne?“ ...(...)... „No a štěstí není nikdy dost, kdo má v životě štěstí, má jednodušší život. “*

Nejčastější odpovědi na otázku hodnot byly u konverzačních partnerů „klasické“ životní hodnoty, jako je zdraví, láska, štěstí, peníze, vzdělání, přátelství. Klasické hodnoty adolescenti uváděli právě proto, že se o nich nejčastěji hovoří (doma, ve škole, v médiích) a myslí si, že jsou proto důležité pro každého. Studentka Iveta, která studuje střední zdravotnickou školu vysvětluje svoje hodnoty takto: *„Moje hodnoty? Za důležité považuji to, abych byla zdravá a krásná, takže žiju zdravě, zdravě se stravuji, pravidelně se hýbu a otravuji mamku, aby mi udělala hezký vlasy. “ ...(...)... „Proč tomu tak je? Protože když budu zdravá a krásná, budu se cítit dobře a budu mít zdravé sebevědomí a krásní lidé to mají v životě jednodušší. Studuji zdravotku, chodím na praxi do nemocnice, takže vidím, jak je zdraví v životě to nejdůležitější a taky mít někoho, kdo mě má rád, kdo mi pomůže – rodiče, sourozenec, někdo blízký. “*

7.2 VÝCHOVA V RODINĚ A TRÁVENÍ VOLNÉHO ČASU

Domov je prvním a nejdůležitějším předpokladem dobré výchovy. Podmínkou zdravého společenského a citového vývoje dítěte je vhodné a láskyplné rodinné prostředí, které mu dává dostatek kvalitních a věkově přiměřených podnětů. Každé rodinné prostředí má svou atmosféru, je nějak citově zabarveno. Je třeba, aby rodiče měli o děti v každé době co největší zájem a aby se jim také věnovali. Děti nezbytně potřebují jejich pozornost, ohleduplnost, pochopení a lásku. Proto by se měli snažit získat si jejich důvěru a vlídným, trpělivým jednáním je přesvědčit o svém dobrém vztahu k nim. Takové jednání vytváří ovzduší radostné pohody, tak potřebné pro rozvoj kladných povahových vlastností dítěte (Prchal, 1988).

Výchovný proces vždy probíhá v daném životním prostředí a za určitých životních situací. Výchova a rozvoj dítěte jsou těžko uskutečnitelné bez určitého prostředí. Konkrétní prostředí je vždy podmínkou výchovy a může výchovu ovlivňovat záměrně nebo nezáměrně (Čábalová, 2011).

Petr při rozhovoru vystupoval sebejistě, byl upřímný a jeho odpovědi byly výstižné. Na dotaz, jak hodnotí to, jak jej rodiče vychovali říká: *„Nemůžu soudit, to by měli říct druzí, ale myslím si, že dobře. Já si vystačím sám, umím si v hodně věcech poradit, nespolehám se na pomoc druhých. Jak říká otec: „V životě ti nikdo pomáhat nebude.“ Tak se tak nějak peru se vším, občas mě to pěkně štve, ale někdy mě to baví. Zase, když se mi něco podaří tak mě to strašně nakopne a posune dál, začnu si zase věřit. Navíc mám spoustu kámošů, kteří jsou starší a já se od nich hodně učím. Řídím se heslem: „Co tě nezabije, to tě posílí.“ To mě tak nějak naučil otec. Neustále mi připomíná, že v dnešní době si člověk musí umět poradit v každé situaci. Taťka je tvrdák, tak před ním dělám taky tvrdáka. Ale měl jsem situace, kdy se mi chtělo brečet. Mamka je skvělá, všechno se mnou prožívá a vyříkáme si to, máme spolu hezký vztah. Táhneme za jeden provaz. Taťka ani neví, co si spolu všechno řekneme. Mamka mě hodně podporuje, věří mi a dodává mi sílu. Taťku mám rád, ale k mamce mám prostě blíž.“*

Proč má Petr blíž k jeho matce lze vyvodit z následující odpovědi na otázku: *„Jak s rodiči v dětství trávili volný čas a dovolenou?“* Petr vysvětluje: *„Otec býval do večera v práci, takže s námi nejvíce času trávila mamka. Dělala s náma všechno, hodně jsme chodili ven, hrávala si s náma, četla nám pohádky, věnovala se nám. Co se narodila Magda, tak se hodně věcí změnilo. No asi tím, že taťka si tak nějak vybudoval firmu, která mu funguje a proto už má více času na rodinu. Na dovolenou jezdíme v létě i v zimě. V zimě na hory, to nás jezdí tlupa a v létě k moři. Letos už jsem v létě zůstal doma, ale na hory se těším, jezdíme na stejné místo, kde už mám pár známých a blbneme na snowboardu.“*

Adam svoje odpovědi také rozvíjel a tím o sobě hodně prozradil. Žije v rodině, která je sportovně založená. Od dětství rodiče s dětmi trávili volný čas a děje se tak až do teď, jen v jiné podobě. Adam uvádí, že ho rodiče vychovali dobře a dodává: *„Hraju fotbal od dětství, naši nás berou na kuželky, které hrají oba závodně, docela jsme sportovně založená rodina. Brácha chvíli hrával taky, ale časově se na to „vyprd“. Často chodíme všichni i na bowling a přeci jen je nás doma hodně, tak hrajeme turnaj. Vždycky se domluvíme i s tetou a se strejdou a s bratránkami, tak je sranda.“* *„...(...)... „Volný čas jsme trávili sportovně a trávíme ho tak i dnes. Hodně jsme se scházeli ještě s tetou*

a strejdou a jejich dětma, mýma bratrancama. Rodiče si vykládali a my děcka lumpačily. To víte, čtyři kluci, to byl věčně barák vzhůru nohama. Taky s náma rodiče hrávali hodně her, museli nás nějak zabavit, abychom jim ten dům nezbořili. Hrávali jsme různé soutěže, dostihy a sazky, pexeso, pantomimu, na schovku, venku jsme hrávali házenou. O víkendech jsme dělávali táborák a opékali špekáčky, strejda hrával na kytaru, tak se sedělo a zpívalo. Jo, to byly časy. Ted' už mám osmnáct, trávím čas se svými vrstevníky, už to není o rodičích.“

Lucka nemá žádného sourozence a s rodiči si moc nerozumí. Lásku a bezpečí nachází spíše u své babičky, než u svých vlastních rodičů. Je to velmi citlivé děvče a ve svém období adolescence prožívá životní situace velmi intenzivně a přiznala o sobě, že neumí prohrávat, že si vše bere moc osobně. Potřebuje cítit, že ji má někdo rád a že se může vypovídat, vyplakat a svěřit se, což doma nenachází. Otec je přísný a matka je na jeho straně. Lucie je velmi chytrá, studuje na gymnáziu a má v plánu studovat dále na vysoké škole. Studijní výsledky má velmi dobré. Školu ji vybrali rodiče, aby měla větší šanci se dostat na vysokou školu.

Na otázku výchovy Lucie odpovídá: *„Naši jsou hlavně přísní. Na jednu stranu musím říct, že mě vychovali k poslušnosti, jen tak si něco nedovolím, mám ze všeho strach, takže dodržuji pravidla, poslouchám na slovo, chodím na zelenou. Od malička hraju na housle, chodím do zpěvu a taky na výtvarku. Naši mě letos přihlásili do španělštiny, ve škole se učím anglicky a německy, tak abych ovládala aspoň tři jazyky. Zatím mi to moc nejde, ale jsou tam dobří lidi.“*

Na otázku trávení volného času s rodiči Lucie uvádí: *„Hodně jsem jezdila na prázdniny k babičce a dědovi, ti mě brali na různé výlety, našla jsem si tam i pár kamarádek. Na dovolenou jsme jezdili, ale málo. Otec má rád přírodu, takže naše dovolená bývala a je i ted' nejčastěji v přírodě. Známi mají v Beskydech chalupu a tak ji hodně využíváme. Jezdím pořád s našima, vyčistím si v přírodě hlavu.“*

Marek má staršího bratra a bydlí s rodiči v bytě. Vztah s rodiči má dle jeho slov „normální“. Každopádně uvedl, že má respekt z jeho otce. Marek není zvyklý v životě plánovat. Učí se na elektrikáře a škola ho nebaví, což se projevuje i na studijním prospěchu. Doufá, že se mu škola podaří dodělat a začne si sám vydělávat. Na otázku, zda si myslí, že jej rodiče vychovali dobře říká: *„Tak určitě mě vychovali dobře, ale ke koníčku mě nevedli. Jako zase umím plavat, jezdit na kole, lyžovat, bruslit, takový ten základ, co by každé měl umět od malička. Něco mě naučili naši, něco děda.“* Navazuje na další otázku trávení volného času a odpovídá: *„V dětství jsme hodně času trávili u dědy, ten mě toho*

hodně naučil. Bydlí na vesnici a mají barák, jak děda říká, chalupu. Jo, tam jsem se najezdil s bráchou jako děcko. S našima jsme jezdili na hory a v létě jsem spíše jezdil s bráchou na tábory a k dědovi. Teď už naši jezdí sami, my s bráchou jsme doma a na to se vždycky těšíme.“

Iveta se doma cítí velmi dobře a bezpečně, má ráda svůj pokoj, kde má své soukromí. Vyrůstala se starší sestrou, která v současné době studuje vysokou školu. Se sestrou si rozumí, přestože uvedla, že jsou každá úplně jiná: Mají společné kamarády a tráví spolu volný čas. S rodiči také vychází. Iveta studuje střední zdravotnickou školu a letos ji čeká maturita. Školu si zvolila sama a baví ji. Bude si podávat přihlášku na vysokou školu. O sobě uvedla, že je pozitivní osoba a „pohodář“ po svém otci. Při rozhovoru mluví o své rodině hezky a odpovídá na otázky následovně: *„Když vidím kolem sebe, jak se někteří v mém věku chovají k ostatním, tak si říkám, že bych si to nikdy nedovolila.“* ...(...)... *„Trávili jsme čas hodně spolu, jezdili jsme pod stan, do přírody, výletovali jsme na kolech. V zimě jsme byli pořád na horách nebo jsme sáňkovali před barákem. Teď už naši jezdí sami na dovolenou, my už se ségrou nejezdíme aspoň od šestnácti.“*

Při rozhovorech bylo dále zjištěno, že adolescenti z úplných rodin a hlavně z rodin, kde společně tráví volný čas mají vlastní představy o své budoucí rodině ovlivněné v pozitivním světle a podobají se současné rodině, ve které žijí. Adam vyrůstá v rodině, která je sportovně založená, s rodiči si rozumí a často spolu tráví volný čas. **Adam** na otázku, jak si představuje svojí vlastní rodinu odpověděl: *„Každopádně jsem na holky, takže já, manželka a dítě nebo děti. Manželství patří k životu, aby byla rodina úplná. Budu se snažit svoje vlastní děti vést ke sportu, jako vedli naši mě. Doufám, že budu mít kluka a bude fotbalista, budu s ním chodit na tréninky.“* Také **Petr** žije v úplné rodině, má dva sourozence a volný čas trávil v dětství se svojí rodinou, nejvíce s matkou a sourozenci. Petr má ke své matce velmi blízko, podporuje ho, věří mu a dodává mu tím sílu. Na otázku odpověděl: *„Představa je jedna věc, důležitá je realita. Spíš je to o tom, jaký typ lidí se sejde a co si přinesou z vlastní rodiny. Zatím mám na vlastní rodinu čas, ale nikdy, neříkej nikdy! Určitě budu ovlivněný tím, jak jsem vyrůstal já, jak doma fungujeme. Vlastně tím, že jsem nic jiného nezažil, tak to беру automaticky a neříkám, že jsme ideální rodina, ta neexistuje, taky máme své mouchy, ale tak určité věci budu kopírovat po našich a určité chci, aby fungovaly i v mojí vlastní rodině, kterou si založím.“*

Většina konverzačních partnerů ve svém adolescentním věku vidí představy o své vlastní rodině jako dalekou budoucnost. V dnešní společnosti je věková hranice sezdaných

párů a zakládání vlastní rodiny posunuta na věk 25 let a výše. Také většina konverzačních partnerů plánuje nejbližší budoucnost pokračováním ve studiu, nikoliv zakládat svoji vlastní rodinu. Tuto myšlenku si vůbec nepřipouští nebo ji odsunují do pozdějšího věku.

Studentka **Iveta** říká: „*Mám před sebou ještě pět let na vysoké a taky chci získat nějakou praxi, než budu mít děti. Mám přítele, ale zatím rodinu neplánujeme, oba chceme jít na vysokou a kdo ví, jak nám to vydrží. Jednou chci svoji vlastní rodinu, ale ještě je čas. Když mi bylo patnáct, tak mi připadalo, že jsou lidi v 20 letech už staří, berou se a pořizují si děti, no a teď si to už nemyslím, je mi devatenáct a jsem sama děčko, nedovedu si představit, že bych měla svoji vlastní rodinu. Možná v dvaceti sedmi, dvaceti osmi letech změním názor. A jak si ji představuji? Víím, že se chci napřed vdát z lásky a pak mít děti, nechci se vdávat kvůli tomu, že jsem těhotná. S přítelem se někdy bavíme o svatbě o dětech, ale tak, že jednou si pořídíme. Jsou to plány do budoucna, oba víme, že minimálně pět let nechceme na našem vztahu nic měnit. Až si budeme vydělávat, chceme spolu začít bydlet. Jenže teď je to fakt nereálný.*“ **Jana** ve svých šestnácti letech má představu o své vlastní rodině následující: *Vlastní rodinu? Chci určitě dvě děti, bydlet v rodinném domečku a trávit večery u krbu a užívat si rodiny. Tak v pětadvaceti bych se chtěla vdát a pak mít děti.* Také **Honza** odpověděl: „*Vlastní rodinu? Je mi sedmnáct, minimálně do třiceti mám času dost, teď si chci užívat života, ne se vázat.*“ **Marek** se učí na elektrikáře a po škole chce začít pracovat. O své vlastní rodině zatím neuvažuje. Představy o rodině má následující, říká: „*Tak jak tu naši, dva manželé a dvě děti. V dnešní době ale není populární se brát, můžeme spolu klidně žít a mít děti i bez svatby. Nebo se vzít i s dítětem. Jsem teď bez holky a chci si chvíli užívat, ne se hned vázat, takže ani nepřemýšlím o tom, jakou chci jednu rodinu. Až ten čas jednou přijde a věřím, že přijde, tak o tom začnu uvažovat a hledat si partnerku na společný život a zakládat svojí vlastní rodinu, ale není kam spěchat, nic mi neuteče.*“

Naopak **Pavlína**, která žije sama se svým otcem a má rozvedené rodiče uvádí: „*Určitě bych chtěla potkat muže, se kterým vydržím na celý život, protože po tom, co jsem si prožila rozvod našich, tak to nechci udělat svým vlastním dětem. Chci spokojenou rodinu na celý život, krásný dům, krásné děti a užívat si společný čas. Já se bojím zamilovat, protože mám strach, že to budu brát moc vážně a zklamám se. Mám momentálně jednu známou, ale je o dost starší, přitahují mě spíš starší kluci, většinou to mají v hlavě už srovnaný. Kluci v mém věku jsou pořád ještě nevybouření puberťáci. Jenže ten můj je čerstvě rozejitý s holkou po 6 letech, už spolu i bydleli, takže nevím, co od něj můžu čekat, přeci jen se k sobě můžou vrátit. Po rozvodu našich jsem taková nedůvěřivá a nechci si jen*

tak někoho pustit pod kůži.“ Honza žije s matkou a babičkou, rodiče má rozvedené a na otázku odpověděl: „Naši jsou rozvedení, s mámou věčně nemáme peníze, nejsou žádné zážitky, to je život docela o ničem, ne? Takovou představu o vlastní rodině určitě nemám.“

Dle provedených rozhovorů s osmi konverzačními partnery bylo zjištěno, že konverzační partneři, kteří studují na střední škole plánují dál pokračovat ve studiu. Ti, kteří se učí na středních odborných učilištích naopak chtějí co nejdříve pracovat, škola je nebaví. Ze zjištěných informací nejde konstatovat obecné tvrzení, že středoškoláci upřednostňují studium nad zaměstnáním. Je důležité hledat souvislosti ve vztahu k rodinnému prostředí, zda právě rodinné prostředí ovlivňuje rozhodnutí dítěte v další volbě studia či povolání. Důležitým faktorem je i to, jaké nejvyšší dosažené vzdělání mají rodiče těchto dětí a jaký zastávají styl výchovy. Macek, 1999 ve své knize *Adolescence* píše, že z pohledu adolescentů jde o to, jak vnímají, interpretují a hodnotí svoje konkrétní prostředí a jaké pocity v nich tento „životní prostor“ vyvolává. Mezi sociální faktory ovlivňující sebehodnocení adolescenta patří styl výchovy a způsob vzdělávání.

Jana se sama rozhodla studovat na gymnáziu. Na otázku, jaké má plány do budoucna, zda plánuje dál studovat nebo si hledat zaměstnání uvedla: *„Naši berou automaticky, že půjdu na vysokou, proto jsem šla na gympl a já s tím taky počítám, tak snad se tam dostanu. Ale ještě nevím, na jakou vysokou, jsem teprve ve druháku, mám ještě čas.“* Stejně jako Jana i **Lucie** je studentkou gymnázia a má jasnou představu o dalším studiu na vysoké škole. Oba její rodiče mají vysokoškolské vzdělání. Jak sama říká: *„Určitě chci jít na vysokou. Chci zkusit pajdák. Vždycky jsem chtěla být učitelkou a pracovat s dětmi na prvním stupni. Letos maturuji, tak už se pomalu chystám na maturitu i na přijímačky.“* Při rozhovoru s Lucií o její škole zazněl i to, proč studuje gymnázium: *„Ve škole mám velmi dobrý prospěch a vybrali mi ji naši, říkali mi, že z gymnázia mám větší šanci se dostat na vysokou.“* Vysokoškolsky vzdělané oba dva rodiče má i **Adam**, který také uvažuje o dalším studiu. Uvádí: *„Chci zkusit vysokou, v dnešní době bez vysoké nejsi nic.“* **Petr** ví, co v životě chce. Jeho rodinu uznává, má dobré vztahy s rodiči i sourozenci. Uvedl, že se s rodiči vždycky rozumně domluví. Na otázku o dalším studiu odpověděl: *„Plány jsou veliký.....výška a u toho cestovat, chci si život užívat dokud jsem mladej. Naši mi slibili, že pokud se dostanu na vysokou, tak můžu jet přes léto do Ameriky makat. Že mi to zaplatí. Jsou různé agentury, které vyřizují studentům pobyt na tři měsíce a něco si vydělám, ale zároveň poznám něco nového, jiný život, jinou mentalitu národa. Láká mě to moc. Sestřenka tak cestuje pořád a je nadšená. Mamka je lektorka, takže*

*angličtinu mám zláknutou. Nemám strach, že bych se nedomluvil.“ Iveta říká: „Uvidím jak zvládnou přijímačky. Letos maturuji a budu si podávat přihlášku na vysokou. Byla bych ráda, kdybych se dostala na výšku. Když ne, tak půjdu pracovat a zkusím to na rok znova, klidně na dálkový studium.“ Jasno má i **Pavlína**, která uvádí: „Chci ještě studovat, podám si přihlášku na vysokou i na vyšší odbornou školu, no a kdyby to náhodou nevyšlo, tak určitě to jistí nějaká jazykovka a za rok znova. Prostě do práce ještě nechci, chci studovat, něco v životě dokázat. Jak říkají naši, studuj a užívej si života dokud můžeš, v práci pak budeš až do důchodu.“*

7.3 SHRNUÍ ANALÝZY A INTERPRETACE DAT

Následně uvádím shrnutí o konverzačních partnerech, které jsem získala z výpovědi na moje otázky, týkající se vlivu rodinného prostředí na rozvoj osobnosti jedince. Rozhovory jsem provedla s osmi konverzačními partnery ve věku 16-19 let, čímž byla splněna podmínka, kterou jsem si stanovila na začátku výzkumu a to rozhovory s adolescenty. Dále se jedná o adolescenty, kteří studují na střední škole nebo středním odborném učilišti. Tři konverzační partneři studují na gymnáziu, tři na střední odborné škole a dva konverzační partneři navštěvují střední odborné učiliště. Tímto byla splněna druhá podmínka pro výběr vzorku.

- **Jana** má šestnáct roků a studuje na gymnáziu. Bydlí s rodiči v bytě o velikosti 3+1. Má nevlastního bratra (29 let), který už s nimi doma nebydlí. Se sourozencem si moc nerozumí, protože je mezi nimi velký věkový rozdíl. Doma se cítí dobře, má tam zázemí, jídlo, střechu nad hlavou a rodiče. Občas se její rodiče hádají a to Janě velmi vadí. Školu si vybrala sama a má dobré studijní výsledky, snaží se. Ona i její rodiče počítají s tím, že bude dál studovat na vysoké škole, ale ještě neví, pro jakou školu se rozhodne. Od dětství s rodiči trávila volný čas a jezdili na společnou dovolenou. Otec má středoškolské vzdělání a matka vzdělání základní. V domácnosti hospodaří otec. Jana má ve svých šestnácti letech jasné představy o své vlastní rodině a plány do budoucna.
- **Lucie** má osmnáct let a studuje na gymnáziu. Bydlí sama s rodiči v menším rodinném domě. Je jedináček. Doma má ráda jídlo, které uvaří její matka. Uvedla, že je matka skvělá kuchařka a denně vaří. Lucie doma nemá podporu a oporu. Otec je přísný a matka se ho bojí, tak je na jeho straně. Lucie i její matka plní příkazy otce. Lucie má nízké sebevědomí. Lásku a bezpečí nachází spíše u své babičky, než u svých vlastních rodičů. Je to velmi citlivé děvče a ve svém období adolescence prožívá životní situace velmi intenzivně a přiznala o sobě, že neumí prohrávat, že si vše bere moc osobně. Potřebuje cítit, že ji má někdo rád a že se může vypovídat, vyplakat a svěřit se, což doma nenachází. Lucie je velmi chytrá a má v plánu studovat dále na vysoké škole. Studijní výsledky má velmi dobré. Školu ji vybrali rodiče, aby měla větší šanci se dostat na vysokou školu, Lucie to respektuje

a plní přání rodičů. V dětství trávila volný čas u babičky a dědečka, kteří ji brávali na různé výlety. S rodiči jezdí na dovolenou na chatu a tráví čas v přírodě. Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání a v domácnosti společně hospodaří. Lucie smysluplně využívá volný čas a po škole navštěvuje různé kroužky. Hraje na housle, chodí do zpěvu, do výtvarné výchovy a učí se třetí cizí jazyk. V budoucnu by chtěla být paní učitelkou a pracovat s dětmi.

- **Iveta** má devatenáct roků a studuje střední zdravotnickou školu. Bydlí s rodiči a sourozencem v bytě 3+1. Má starší sestru (21 let), která v současné době studuje vysokou školu a bydlí na kolejích. Domů se vrací na víkendy. Iveta si se sestrou rozumí, přestože uvedla, že jsou každá úplně jiná. Mají společné kamarády a tráví spolu volný čas. S rodiči také vychází. O sobě uvedla, že je pozitivní osoba a „pohodář“ po svém otci. Doma se cítí velmi dobře a bezpečně, má ráda svůj pokoj, kde má své soukromí. S rodiči v dětství trávila spoustu času, jezdili pod stan, do přírody, výletovali na kole a v zimě byli často na horách. Iveta se ve volném čase věnuje sportu, chodí dvakrát týdně na aerobik a někdy si jde zahrát squash. V životě je pro ni důležité být zdravá a krásná, proto dodržuje zdravý životní styl, zdravě se stravuje, má pravidelnou fyzickou aktivitu a dává si záležet na jejím vzhledu. Školu si zvolila sama a baví ji. Chce být zdravotní sestrou a je si vědoma, že je to psychicky náročná profese. Bude si podávat přihlášku na vysokou školu. Otec má středoškolské vzdělání a matka je vyučená jako kadeřnice. V domácnosti mají jasně stanoveny, kdo a jak hospodaří. Domácnost má určitá pravidla, která dodržují. Iveta má přítele a jednou se chce vdát z lásky a založit svoji vlastní rodinu. Postupně s věkem se posunuje její věková hranice pro sňatek a založení vlastní rodiny do pozdějšího věku.
- **Petr** má osmnáct roků a studuje gymnázium. Bydlí s rodiči a sourozenci v rodinném domě. Dům je patrový, více generační. Žijí v něm i prarodiče, kteří mají oddělenou domácnost. Petr má dvě mladší sestry, Magdu (3 roky) a Gabrielu (16 let). Se sourozenci má dobré vztahy, věnuje se rád i nejmladší sestře. S rodiči si rozumí a vždy se společně domluví. Rodiče mu věří a projevují o něj zájem i v adolescentním věku. Petr má velmi hezký vztah s matkou, která ho podporuje, vždy ho vyslechne a je k němu upřímná. Petrovi dodává v životě sílu a odhodlanost. K matce má blíž z toho důvodu, že se mu v dětství hodně věnovala.

Otec byl pracovně vytížený a volný čas dětem vynahrazovala matka. Dovolenu tráví všichni společně až do současné doby. Petr je sebevědomý a upřímný kluk. V životě se ničeho nebojí a jde si za svým cílem. Za důležité životní hodnoty považuje zdraví, vzdělání a finanční zabezpečení rodiny. Otec ho vychovává tak, aby si v životě uměl sám poradit a nespolehal se na pomoc druhých. Petr dostává pravidelně kapesné. Otec vydělává peníze, které rodině svěří a matka z nich celý měsíc hospodaří. Otec má středoškolské vzdělání a matka vysokoškolské. Svůj volný čas Petr věnuje přítelkyni. O vlastní rodině zatím neuvažuje, má plány týkající se studia na vysoké škole a taky chce cestovat.

- **Marek** má šestnáct roků a studuje střední odborné učiliště, obor elektrikář. Bydlí s rodiči v menším bytě 2+1. Má staršího bratra (20 let), se kterým sdílí společný pokoj. Marek má respekt z jeho otce, který je přísný a vyhovuje mu, že matka je velmi starostlivá. Vztah s rodiči má dobrý, založený na upřímném vztahu. V dětství trávil volný čas u prarodičů, kde se toho manuálně hodně naučil a jezdil se sourozencem na tábory. Marek není zvyklý v životě plánovat, rodiče mu nechávají volnost a nejsou při výchově Marka nároční. Učí se na elektrikáře a škola ho nebaví, což se projevuje i na studijním prospěchu. Těší se, až školu dokončí a začne si sám vydělávat. Oba rodiče jsou vyučení. Marek se nezajímá o to, jak rodina hospodaří a není zvyklý na pravidelné kapesné. Když potřebuje peníze dohodne se s rodiči. Matka mu šetří peníze a odměňuje ho penězi na pomoc v domácnosti. Marek nemá žádný koníček a svůj volný čas tráví s kamarády venku nebo na počítači. Za důležité hodnoty ve svém životě považuje zdraví, peníze, uznání mezi kamarády, auto, bydlení a nezávislost. O své vlastní rodině zatím nepřemýšlí.
- **Pavčina** má devatenáct let a studuje na soukromé střední podnikatelské škole. Bydlí s otcem v bytě 2+1. Je jedináček a rodiče jsou rozvedení. Doma má ráda svobodu a klid. Její rodiče se často hádali. Rozvedení jsou dva roky a po rozvodu se delší dobu řešilo, kde bude Pavčina bydlet. Sama se rozhodla, že zůstane bydlet u otce. Matka má přítele a bydlí u něj v bytě. S rodiči si Pavčina rozumí, otec jí věří a matku má nyní jako kamarádku. Pavčina vede domácnost sama, otec se vrací pozdě z práce a pokud to jde, snaží se jí ztracený čas vynahradiť. V dětství trávila volný čas s rodiči a jezdili pravidelně na dovolenou. Po rozvodu rodičů tráví

dovolenou s matkou v zahraničí u moře, kde si jezdí společně užít čas. Pavlína v současné době hodnotí za důležité zdraví, mít kde bydlet a mít se komu svěřit v rodině. Ve škole má průměrné výsledky. Dala rodičům slib, že pokud bude bydlet u otce, který je většinu času pracovně zaneprázdněn a Pavlína zabezpečuje chod domácnosti, nebude tato situace mít vliv na její studijní prospěch. Pavlína svůj volný čas věnuje kamarádkám, matce, přítelovi a chodu domácnosti. Pravidelně dostává kapesné a učí se hospodařit i v domácnosti. Po rozvodu rodičů je nedůvěřivá k mužům, bojí se zamilovat, aby se nezklamala. V budoucnu by si ráda našla muže, se kterým vydrží po celý život a nechce, aby její děti prožili to, co si prožila ona.

- **Jan** má sedmnáct roků a navštěvuje střední odborné učiliště, obor zedník. Je jedináček. Má však nevlastní sourozence, se kterými netráví čas. Rodiče jsou od jeho pěti let rozvedení. Otec má druhou rodinu a odstěhoval se do Čech. Honza bydlí s matkou a babičkou v rodinném domě, který patří babičce. Babička je nemocná a matka se o ni stará. Honza se v rodinném prostředí necítí dobře. Jeho rodina se potýká s nedostatkem finančních prostředků. Otec je vyučený a matka má základní vzdělání. V dětství na dovolenou neměli peníze. V současné době Honza tráví volný čas s kamarády venku nebo hrají hry na počítači. Nemá žádný koníček. Kapesné nedostává, spíš příležitostně mu matka dá nějaké peníze. Jeho rodina nedodrží žádné rituály a Honza jako jediný ze všech konverzačních partnerů neuvedl žebříček svých vlastních životních hodnot. Honzův rodinný život se odráží na jeho studijních výsledcích a plánech do budoucna. Škola ho nebaví, nevěří si, nemá motivaci školu dokončit a občas do školy nedorazí. Matka ho musí omlouvat a vysvětlovat jeho absenci. Honza chce pracovat a obstarat si vlastní peníze.
- **Adam** má osmnáct roků a studuje střední průmyslovou školu. Bydlí s rodiči v rodinném domě. Má dva sourozence. Staršího bratra (21 let) a mladší sestru (9 let). S bratrem si rozumí, se setrou ne, z důvodu velkého věkového rozdílu. Doma se cítí spokojeně, nic mu tam nechybí. Vztahy s rodiči má dobré. Adamova rodina je sportovně založená. Od dětství hraje fotbal a volný čas s rodinou trávili také sportovně a tráví ho dodnes. Oba rodiče mají vysokoškolské vzdělání. Vydělávají zhruba stejně a hospodaří společně. Adam nedostává pravidelné kapesné, rodiče mu přispívají průběžně, když potřebuje peníze. V současné době za

životní hodnoty považuje zdraví, získat řidičské oprávnění a dokončit studium. Má v plánu zkusit studium na vysoké škole. Svoji vlastní rodinu si představuje jako tu, ve které sám vyrůstá. Uznává manželský svazek a svoje děti chce vést ke sportu.

Na začátku byla položena výzkumná otázka: „**Jaké vlivy se podílejí na rozvoji osobnosti adolescenta?**“ Cílem výzkumu bylo odhalit, za jakých podmínek má rodinné prostředí vliv na rozvoj osobnosti adolescentů a objasnění faktorů, kteří se podílejí na utváření především žádoucích vlivů. Závěrem lze říci, že vliv rodinného prostředí je obrovský, ale není jediný, který se podílí na celkovém rozvoji osobnosti jedince a jeho vrůstání do společnosti. Důležitou úlohu zastávají i vnitřní podmínky osobnosti jako jsou biologičtí činitelé, individuální a sociální zkušenost

Shrnu-li celou analytickou část a její interpretaci, můžu říct, že z výpovědi konverzačních partnerů se ukázalo, že především pozitivní charakter osobnosti se vyvíjí v rodině, která je úplná a která se svým dítětem věnuje od dětství až do dospělosti. Atmosféra rodinného prostředí utváří charakter adolescenta, jeho chování, myšlení a citění. Rodinné prostředí má za následek to, co dítě prožívá, co denně vidí a slyší, čeho je svědkem. Osobnost člověka je jednotou psychického a sociálního, což znamená, že osobnost tvoří jednotu se svým sociálním prostředím, v němž žije v interakci a toto sociální prostředí utváří osobnost člověka natolik, že se stává součástí osobnosti.

Z průzkumu je zřejmé, že si adolescenti vytváří pocity vlastní identity, vědomí vlastní hodnoty, postupně se snaží stát se nezávislymi na svých rodičích. U konverzačních partnerů, kteří vyrůstají v úplných rodinách a v rodinách, kde společně tráví volný čas, jsou vztahy rodičů a dětí založeny na upřímné komunikaci a adolescenti využívají smysluplně svůj volný čas. Důležitý je vztah mezi rodiči navzájem a vztah rodičů k dětem, protože kladné vztahy v rodinném prostředí utváří zdravé sebevědomí jedince. To se vytváří tehdy, pokud se dítěti dostává častých a oprávněných projevů uznání, podpory a odměny. Opakem je nízké sebevědomí, které se během rozhovoru s konverzačními partnery objevilo u studentky Lucie. Ta sama přiznala, že si mnohdy nevěří, nemá důvěru ve vlastní síly a schopnosti. Nízké sebevědomí je důsledkem špatné výchovy, nedostatečného nebo žádného uznání ze strany dospělých, chybí zde chvála dítěte a způsobuje jedinci problémy po celý život.

Rozvoj osobnosti je spojen s procesem socializace a výchovy, je ovlivněn mnoha faktory, které na dítě působí jak z vnějšího prostředí, tak uvnitř rodiny. Důležitý je způsob výchovy v rodině a další podmínky vývoje, např. vzdělání rodičů. Konverzační partneři,

jejichž rodiče mají střední nebo vysokoškolské vzdělání, mají jasnější představu o budoucím životě, studují, protože ve vzdělání vidí smysl a baví je to. Sami mají motivaci k dosažení vyššího vzdělání.

8. DISKUZE

V této kapitole se chci pozastavit nad možnými nedostatky své diplomové práce, které mohou vycházet z metodologie výzkumu. Jsem si vědoma, že případné chyby mohou mít vliv na kvalitu celé práce.

S rodinou a rodinným prostředím se setkávám v práci práce na pozici sociální pracovnice odboru sociálních věcí. Diplomová práce je zaměřena na vliv rodinného prostředí při rozvoji osobnosti adolescenta. Doufám, že se mi podařilo při zpracování analýzy zachovat objektivitu a nezkreslující pohled na danou problematiku výzkumu.

Praktická část je zaměřena na výpovědi konverzačních partnerů, adolescentů, takže vycházím z jejich názorů a zkušeností. Jsem si vědoma, že výsledky mého zkoumání nemůžu zobecnit na celou populaci, z důvodu nedostatečného počtu výpovědí. Pro svůj výzkum jsem provedla rozhovory pouze s osmi konverzačními partnery z dostupných 12 kontaktů. Důvodem bylo to, že ostatní konverzační partneři se na předem domluvenou schůzku nedostavili nebo později odmítli odpovídat na moje otázky s výrokem, že je obtěžují.

Jsem si vědoma, že nahrávání odpovědí konverzačních partnerů mohlo negativně ovlivnit průběh i výsledky rozhovoru. Dále jsem si vědoma, že odpovědi dotazovaných adolescentů mají subjektivní povahu a mohou být zkreslené. U otázky na životní hodnoty adolescentů jsem při sestavování seznamu otázek očekávala mnohem více, než bylo adolescenty sděleno. Uváděli převážně klasické životní hodnoty, jako je zdraví, láska, štěstí, peníze apod.

I s vědomím možných nedostatků jsem ke zpracování závěrečné práce přistupovala zodpovědně a nanejvýš pečlivě. Věřím, že má práce alespoň částečně přispěla k osvětlení daného tématu a bude přínosem pro všechny její čtenáře.

ZÁVĚR

Touto diplomovou prací jsem se snažila objasnit vliv faktorů rodinného prostředí na rozvoji osobnosti adolescenta. Někteří psychologové a pedagogové označují dospívání za období kritické. Tato práce poukazuje na to, že období dospívání prochází bez velkých potíží a vážnějších konfliktů, jestliže se v této době rodiče dětem skutečně věnují, dovedou-li s nimi vhodně jednat a přiměřeně na ně působit. Ideální rodičovská výchova neexistuje. Rodiče na sebe často kladou nereálné požadavky ve snaze "vychovávat dítě správně". Důležité přitom je, aby dítě vyrůstalo v laskavém prostředí, s milujícími rodiči, kteří jej přijímají a respektují, usilují o otevřenou komunikaci v rodině a projevují dostatečně svůj zájem o dítě a to i v adolescenčním věku. Rodiče by na děti měli klást přiměřené požadavky a být důslední ve svých postojích a rozhodnutích. Nezanedbatelné pro vývoj dítěte a upevňování vztahu mezi ním a rodičem je také společně trávený čas.

Konflikty, krizové situace a všelijaké problémy patří ke každodennímu životu s dětmi. Tomu nelze zabránit. Ať už nastávají jakékoli zátěžové chvíle či období, je třeba mít na paměti, že dítě potřebuje rodičovskou spoluúčasť, pomocnou ruku a pocit, že s problémy se na své dospělé může bez obav obrátit. Pocit důvěry a přijetí ze strany rodiče je rozhodující. Pokud dítě vyrůstá v takovémto prostředí, je pravděpodobné, že rodina snáze překlene i krizová období.

Rodiče musí umět přizpůsobit psychologické prostředí dospívajícího výkyvům v jeho náladě, zdánlivě iracionálním nápadům občasněmu bizarnímu chování, novému slovníku a také jeho hloupým kouskům. To všechno totiž vzniká z toho, že si dospívající zahrávají se svou silou, se svou autonomií, se svou závislostí i nezávislostí. Někteří rodiče se domnívají, že dětem alespoň o víkendu nahradí, na co neměli čas během týdne. To však nemůže nikdy nahradit každodenní zájem o jejich práci a potřebnou kontrolu. Závěrem lze konstatovat, že je důležité si uvědomit, že bez pomoci rodiny nejde vychovat zdravého a všestranně rozvinutého mladého člověka.

Na formování osobnosti člověka mají významný vliv především nejbližší lidé, kteří dítě vychovávají a prostředí, ve kterém dítě vyrůstá. Dále má vliv celá řada vnitřních a vnějších faktorů a jejich kombinací. Primární rodinné prostředí vytváří u dítěte základ pro pojetí reality. Nejenom vědomé výchovné strategie, ale veškeré bezprostřední chování nejbližších osob, zejména rodičů, ovlivňují zásadním způsobem to, jak bude probíhat vývoj a celkový rozvoj jedince.

Resumé

Diplomová práce pojednává o vlivu rodinného prostředí, na rozvoj osobnosti adolescenta. Inspirací pro volbu tématu pro mě byla praxe na pozici sociální pracovníce městského úřadu, odboru sociálních věcí.

Cílem mé diplomové práce je odhalit, za jakých podmínek má rodinné prostředí vliv na rozvoj osobnosti adolescentů a objasnění faktorů, kteří se podílejí na utváření žádoucích vlivů.

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou. Teoretická část obsahuje pět hlavních kapitol, ve kterých vymezuji pojem rodina a rodinné prostředí, popisuji období adolescence a zabývám se styly výchovy a činiteli působící při výchově jedince v rodinném prostředí. V poslední kapitole teoretické části se snažím nastínit vztah sociální pedagogiky a rodinného prostředí.

Praktická část je strukturovaná do třech kapitol. Vymezuji zde metodologii výzkumu, vlastní analýzu a interpretaci dat. Dále v této části diplomové práce čtenář nalezne konkrétní výpovědi konverzačních partnerů a propojení získaných dat s teorií. V poslední kapitole se věnuji diskuzi, kde kriticky reflektuji vlastní výzkum a jeho možné nedostatky.

V závěru celé práce shrnuji poznatky z nastudovaných a zjištěných dat.

Seznam použité literatury

- ALTOVÁ, M. *Puberta je, když začínají s rodiči potíže*. Deník jedné matky. Praha: Portál, 1994. ISBN 80-7178-020-0.
- ATKINSONOVÁ, R. L., E. E. ATKINSON a D. J. BERN. *Psychologie*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 80-85605-35-X.
- BAKOŠOVÁ, Z. *Sociální pedagogika jako životná pomoc*. Bratislava: Public promotion s.r.o., 2008. ISBN 978-80-969944-0-3.
- BLÍŽKOVSKÝ, B. *Systémová pedagogika*. Ostrava: Amonium servis, 1997. ISBN 80-85498-23-5.
- CAMPBELL, R. *Potřebuji tvou lásku*. Praha: Návrat domů, 2001. ISBN 80-85495-63-5.
- ČÁBALOVÁ D. *Pedagogika*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2993-0.
- DISSMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-2460-139-7.
- DOROTÍKOVÁ, S. *Filosofie hodnot: Problémy lidské existence, poznání a hodnocení*. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1998. ISBN 80-86039-79-X.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2001.
- HENDL, J. *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-820-1.
- HENDL, J. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- KRAUS, B. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3.
- MACEK, P. *Adolescence*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-348-X
- MAGEE, T. *Šťastné dítě a jeho výchova v 52 lekcích*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7177-590-3
- MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíc potřebují*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-272-0.
- MATĚJČEK, Z. *Rodiče a děti*. Praha: AVICENUM, 1986. ISBN 08-011-86.
- MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-548-2.
- MATOUŠEK, O., P. KODYMOVÁ a J. KOLÁČKOVÁ. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-818-0.
- NAVRÁTIL, S. a J. MATTIOLI. *Problémové chování dětí a mládeže. Jak mu předcházet, jak ho eliminovat*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-3672-3.

- PELIKÁN, J.: *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amonium, 1995.
- PRCHAL, J. *Vychováváme děti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN 14-520-88 SPN 4-31-30/2.
- PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*, Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.
- PRŮCHA, J.a kol. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 1995.
- ŘÍČAN, P. *Cesta životem*. Praha: Panorama, 1989. ISBN 80-7038-078-0.
- ŘEHOŘ, A. *Metodické pokyny pro vypracování bakalářské a diplomové práce*. Institut mezioborových studií Brno, 2009.
- SATIROVÁ, V. *Kniha o rodině*. Praha: Práh, 1994. ISBN 80-901325-0-2.
- STŘELEČEK, S., E. MARÁDOVÁ, J. MARHOUNOVÁ a E. ŘEHULKA. *Kapitoly z rodinné výchovy*. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-84-8.
- ŠIMÍČKOVÁ - ČÍŽKOVÁ J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-0629-2.
- ŠVARŤÍČEK, R. a K. ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004. ISBN 978-80-262-0225-7.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7184-317-2.
- VÁGNEROVÁ, M. *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0841-3.
- VÍZDAL, F. *Techniky poznávání osobnosti*. Brno: IMS, 2005.

Seznam použitých sbírek zákonů

Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Internetové zdroje

Lábusová, E. *Stránky pro živou rodinu (online)*. 2012. Cit. 19.9.2013. Dostupné na http://www.evalabusova.cz/clanky/nevhodne_formy.php.

Seznam příloh

Příloha č. 1 Formulace otázek

Příloha č. 1

Formulace otázek

- 1) *Kolik ti je let a kde studuješ?*
- 2) *Bydlíš s rodiči? Jak velký byt/dům máte?*
- 3) *Máš sourozence? Kolik má roků? Rozumíte si? Trávíte spolu čas?*
- 4) *Co máš doma rád/a? Je něco, co ti doma vadí?*
- 5) *Jaký máš vztah s rodiči?*
- 6) *Myslíš si, že tě rodiče dobře vychovali? Vedli tě k nějakému koníčku?*
- 7) *Jak jste s rodiči v dětství nejčastěji trávili volný čas a dovolenou? Jak je to teď?*
- 8) *Jaké mají tví rodiče povolání? Jaké mají vzdělání?*
- 9) *Kdo v domácnosti hospodaří? Dostáváš pravidelně kapesné nebo ti rodiče koupí kdykoliv co chceš?*
- 10) *Jak probíhá tvůj běžný den?*
- 11) *Máte doma nějaký pravidelný rituál?*
- 12) *Jaké jsou tvé hodnoty, které v současné době považuješ za důležité? Pokus se vysvětlit proč tomu tak je?*
- 13) *Jak ti jde škola? Vybral/a sis školu sám/a, nebo ti ji zvolili rodiče?*
- 14) *Jaké máš plány do budoucna? Chceš jít dál studovat nebo pracovat?*
- 15) *Jakou si představuješ svoji vlastní rodinu?*